Συλλογή της Νομολογίας

ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΕΙΣΑΓΓΕΛΕΑ
MACIEJ SZPUNAR
της 19ης Σεπτεμβρίου 2024[1]

Υπόθεση C-253/23

ASG 2 Ausgleichsgesellschaft für die Sägeindustrie Nordrhein-Westfalen GmbH
κατά
Land Nordrhein-Westfalen,
παρισταμένων των:
Otto Fuchs Beteiligungen KG,
Bundeskartellamt

[αίτηση του Landgericht Dortmund (περιφερειακού δικαστηρίου Dortmund, Γερμανία) για την έκδοση προδικαστικής αποφάσεως]

«Προδικαστική παραπομπή – Ανταγωνισμός – Αγωγές αποζημίωσης για ζημία προκληθείσα από παραβάσεις των κανόνων ανταγωνισμού – Οδηγία 2014/104/ΕΕ – Συλλογική είσπραξη απαιτήσεων αποζημίωσης – Κύρος εκχωρήσεων σε πάροχο νομικών υπηρεσιών – Ανεφάρμοστο της εθνικής νομοθεσίας η οποία συνεπάγεται την ακυρότητα τέτοιων εκχωρήσεων»

I. Εισαγωγή

1. Η εμφάνιση παραγόντων της δίκης που έχουν ως σκοπό τη συλλογική προβολή αξιώσεων αποζημιώσεως οι οποίες απορρέουν από παραβάσεις του δικαίου ανταγωνισμού της Ένωσης δεν αποτελεί εντελώς νέο φαινόμενο[2]. Ωστόσο, η υπό κρίση υπόθεση παρέχει για πρώτη φορά στο Δικαστήριο την ευκαιρία να αποφανθεί σχετικά με το αν είναι συμβατή με το δίκαιο της Ένωσης η απαγόρευση που επιβάλλεται σε τέτοιους παράγοντες της δίκης να εισπράττουν, μέσω του μηχανισμού εκχώρησης απαιτήσεων, απαιτήσεις που αφορούν ζημίες προκληθείσες από σύμπραξη. Πιο συγκεκριμένα, το ζήτημα αφορά τη συμβατότητα της απαγόρευσης αυτής προς το άρθρο 101 ΣΛΕΕ, την οδηγία 2014/104/ΕΕ[3] και το άρθρο 47, πρώτο εδάφιο, του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης (στο εξής: Χάρτης).

[1] Γλώσσα του πρωτοτύπου: η γαλλική.

[2] Βλ., σχετικά με το φαινόμενο αυτό, προτάσεις του γενικού εισαγγελέα N. Jääskinen στην υπόθεση CDC Hydrogen Peroxide (C-352/13, EU:C:2014:2443, σημείο 29).

[3] Οδηγία του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 26ης Νοεμβρίου 2014, σχετικά με ορισμένους κανόνες που διέπουν τις αγωγές αποζημίωσης βάσει του εθνικού δικαίου για παραβάσεις των διατάξεων του δικαίου ανταγωνισμού των κρατών μελών και της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ 2014, L 349, σ. 1).

II. Το νομικό πλαίσιο

A. Το δίκαιο της Ένωσης

2. Το άρθρο 1, παράγραφος 1, της οδηγίας 2014/104 ορίζει:

«Η παρούσα οδηγία θεσπίζει ορισμένους αναγκαίους κανόνες για να διασφαλίζεται ότι οιοσδήποτε υπέστη ζημία λόγω παράβασης του δικαίου ανταγωνισμού από επιχείρηση ή από ένωση επιχειρήσεων μπορεί να ασκήσει αποτελεσματικά το δικαίωμα για αξίωση πλήρους αποζημίωσης για την εν λόγω ζημία από την επιχείρηση ή την ένωση επιχειρήσεων. Θεσπίζει τους κανόνες για την προώθηση του ανόθευτου ανταγωνισμού στην εσωτερική αγορά και την άρση των εμποδίων στην εύρυθμη λειτουργία της, διασφαλίζοντας ισότιμη προστασία σε όλη την Ένωση για οποιονδήποτε έχει υποστεί τέτοια ζημία.»

3. Το άρθρο 2 της οδηγίας αυτής ορίζει τα εξής:

«Για τους σκοπούς της παρούσας οδηγίας, εφαρμόζονται οι ακόλουθοι ορισμοί:

[…]

4) “αγωγή αποζημίωσης”, αγωγή δυνάμει του εθνικού δικαίου με την οποία υποβάλλεται αξίωση αποζημίωσης ενώπιον εθνικού δικαστηρίου από τον φερόμενο ως ζημιωθέντα ή από κάποιον που ενεργεί για λογαριασμό ενός ή περισσότερων φερόμενων ως ζημιωθέντων, εφόσον το ενωσιακό ή το εθνικό δίκαιο προβλέπει αυτή τη δυνατότητα, ή από φυσικό ή νομικό πρόσωπο στο οποίο έχει μεταβιβαστεί το δικαίωμα του φερόμενου ως ζημιωθέντα, περιλαμβανομένου του προσώπου στο οποίο περιήλθε η αξίωση·

[…]».

4. Το άρθρο 3 της εν λόγω οδηγίας, το οποίο φέρει τον τίτλο «Δικαίωμα πλήρους αποζημίωσης», προβλέπει στην παράγραφο 1 τα εξής:

«Τα κράτη μέλη εξασφαλίζουν ότι οιοδήποτε φυσικό ή νομικό πρόσωπο που έχει υποστεί ζημία λόγω παράβασης του δικαίου ανταγωνισμού μπορεί να αξιώσει και να επιτύχει πλήρη αποζημίωση για την εν λόγω ζημία.»

5. Κατά το άρθρο 4 της ίδιας οδηγίας, το οποίο φέρει τον τίτλο «Αρχές της αποτελεσματικότητας και της ισοδυναμίας»:

«Σύμφωνα με την αρχή της αποτελεσματικότητας, τα κράτη μέλη διασφαλίζουν ότι το σύνολο των εθνικών κανόνων και διαδικασιών που αφορούν την άσκηση αγωγών αποζημίωσης σχεδιάζονται και εφαρμόζονται κατά τρόπο ώστε να μην καθίσταται εκ των πραγμάτων αδύνατη ή υπερβολικά δυσχερής η άσκηση του ενωσιακού δικαιώματος για την καταβολή πλήρους αποζημίωσης για ζημία προκληθείσα από παράβαση του δικαίου ανταγωνισμού. Σύμφωνα με την αρχή της ισοδυναμίας, οι εθνικές διατάξεις και διαδικασίες σχετικά με τις αγωγές αποζημίωσης που ασκούνται λόγω παράβασης των άρθρων 101 ή 102 ΣΛΕΕ δεν πρέπει να είναι λιγότερο ευνοϊκές για τους φερόμενους ως ζημιωθέντες από αυτές που διέπουν αντίστοιχες αγωγές αποζημίωσης για ζημίες λόγω παραβιάσεων του εθνικού δικαίου.»

6. Το άρθρο 9, παράγραφος 1, της οδηγίας 2014/104 ορίζει τα εξής:

«Τα κράτη μέλη εξασφαλίζουν ότι η παράβαση διάταξης δικαίου ανταγωνισμού η οποία έχει διαπιστωθεί με τελεσίδικη απόφαση εθνικής αρχής ανταγωνισμού ή αναθεωρητικού δικαστηρίου θεωρείται πλέον αδιάψευστη για τους σκοπούς της αγωγής αποζημίωσης που εισάγεται ενώπιον των εθνικών τους δικαστηρίων, δυνάμει των άρθρων 101 ή 102 ΣΛΕΕ ή δυνάμει του εθνικού δικαίου ανταγωνισμού.»

Β. Το γερμανικό δίκαιο

7. Κατά το άρθρο 1, παράγραφος 1, του Gesetz über außergerichtliche Rechtsdienstleistungen (νόμου περί εξωδικαστικών νομικών υπηρεσιών), της 12ης Δεκεμβρίου 2007 [4], όπως τροποποιήθηκε με τον νόμο της 10ης Μαρτίου 2023 [5] (στο εξής: RDG):

«Ο παρών νόμος ρυθμίζει τη δυνατότητα παροχής εξωδικαστικών νομικών υπηρεσιών στο έδαφος της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας. Σκοπός του είναι η προστασία των πολιτών, των εννόμων σχέσεων και της έννομης τάξης από την παροχή νομικών υπηρεσιών από μη καταρτισμένα πρόσωπα. […]»

8. Το άρθρο 2 του RDG, το οποίο φέρει τον τίτλο «Έννοια της νομικής υπηρεσίας», ορίζει τα εξής:

«1) Νομική υπηρεσία αποτελεί κάθε δραστηριότητα στο πλαίσιο συγκεκριμένων υποθέσεων τρίτων, εφόσον απαιτεί νομική εξέταση της εκάστοτε συγκεκριμένης περίπτωσης.

2) Ανεξαρτήτως των προϋποθέσεων της παραγράφου 1, νομική υπηρεσία αποτελεί η είσπραξη απαιτήσεων τρίτων ή απαιτήσεων που εκχωρούνται με σκοπό την είσπραξη για λογαριασμό τρίτων, όταν η δραστηριότητα είσπραξης απαιτήσεων ασκείται ως αυτοτελής δραστηριότητα, συμπεριλαμβανομένης της νομικής εξέτασης και της παροχής νομικών συμβουλών σχετικά με την είσπραξη (υπηρεσία είσπραξης απαιτήσεων). Οι εκχωρούμενες απαιτήσεις δεν θεωρούνται, έναντι του πρώτου δανειστή, ως απαιτήσεις τρίτου.

[…]»

9. Κατά το άρθρο 3 του RDG, με τίτλο «Άδεια για την παροχή εξωδικαστικών νομικών υπηρεσιών»:

«Η ανεξάρτητη παροχή εξωδικαστικών νομικών υπηρεσιών είναι δυνατή μόνο στον βαθμό που επιτρέπεται από τον παρόντα νόμο ή από άλλους νόμους ή επί τη βάσει άλλων νόμων.»

10. Το άρθρο 10 του RDG προβλέπει, μεταξύ άλλων, τα εξής:

«1) Τα φυσικά και νομικά πρόσωπα καθώς και οι εταιρίες χωρίς νομική προσωπικότητα που έχουν εγγραφεί ενώπιον της αρμόδιας αρχής (πρόσωπα εγγεγραμμένα στο μητρώο) μπορούν να παρέχουν, βάσει ιδιαίτερης ειδίκευσης, νομικές υπηρεσίες στους ακόλουθους τομείς:

1. υπηρεσίες είσπραξης […]».

[4] BGBl. 2007 I, σ. 2840.

[5] BGBl. 2023 I, σ. 1.

11. Το άρθρο 11 του RDG, το οποίο φέρει τον τίτλο «Ιδιαίτερη ειδίκευση, επαγγελματικοί τίτλοι», ορίζει στην παράγραφο 1 τα εξής:

«Για τις υπηρεσίες είσπραξης απαιτήσεων απαιτείται ειδίκευση στους τομείς του δικαίου που είναι σχετικοί με τη δραστηριότητα για την οποία ζητείται η άδεια, και ιδίως στους τομείς του αστικού δικαίου, του εμπορικού δικαίου, του δικαίου κινητών αξιών και του δικαίου εταιριών, του αστικού δικονομικού δικαίου, συμπεριλαμβανομένου του δικαίου της αναγκαστικής εκτέλεσης και του πτωχευτικού δικαίου καθώς και του δικαίου περί εξόδων.»

12. Το άρθρο 12 του RDG καθορίζει τις προϋποθέσεις εγγραφής στο μητρώο και έκδοσης της νόμιμης άδειας. Μεταξύ αυτών περιλαμβάνεται η θεωρητική και πρακτική ειδίκευση στον τομέα του άρθρου 10, παράγραφος 1, του νόμου αυτού.

13. Σύμφωνα με τα άρθρα 2 και 4 της Rechtsdienstleistungsverordnung (κανονιστικής απόφασης περί νομικών υπηρεσιών) [6], η απόδειξη της θεωρητικής ειδίκευσης που απαιτείται κατ' εφαρμογήν του άρθρου 12 του RDG μπορεί να προκύπτει, μεταξύ άλλων, από βεβαίωση επιτυχούς ολοκλήρωσης εκπαίδευσης διάρκειας τουλάχιστον 120 ωρών, η οποία πρέπει να παρέχει τη δυνατότητα απόκτησης όλων των αναγκαίων γνώσεων για την εγγραφή στο μητρώο του άρθρου 10 του RDG.

III. Το ιστορικό της διαφοράς της κύριας δίκης, η διαδικασία ενώπιον του Δικαστηρίου και τα προδικαστικά ερωτήματα

14. Στις 31 Μαρτίου 2020 η ASG 2 Ausgleichsgesellschaft für die Sägeindustrie Nordrhein-Westfalen GmbH (στο εξής: ASG 2) άσκησε αγωγή ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου, ήτοι του Landgericht Dortmund (περιφερειακού δικαστηρίου Dortmund, Γερμανία), βάσει των αξιώσεων που της είχαν εκχωρήσει 32 πριονιστήρια εγκατεστημένα στη Γερμανία, στο Βέλγιο και στο Λουξεμβούργο. Η ASG 2 ζητεί την επιδίκαση αποζημίωσης για ζημία προκληθείσα από σύμπραξη. Στο πλαίσιο της δίκης αυτής, προσάπτεται στο ομόσπονδο κράτος της Βόρειας Ρηνανίας-Βεστφαλίας (Γερμανία) ότι, κατά παράβαση του άρθρου 101 ΣΛΕΕ, τουλάχιστον κατά το χρονικό διάστημα από τις 28 Ιουνίου 2005 έως τις 30 Ιουνίου 2019, προέβη σε εναρμόνιση των τιμών των κορμών κωνοφόρων δένδρων (στο εξής: στρογγυλή ξυλεία) προς όφελος δικό του και άλλων εγκατεστημένων στο εν λόγω ομόσπονδο κράτος ιδιοκτήτων δασικών εκτάσεων.

15. Το αιτούν δικαστήριο διευκρινίζει ότι η Bundeskartellamt (Ομοσπονδιακή Αρχή Ανταγωνισμού, Γερμανία) είχε διενεργήσει έρευνα για την πρακτική αυτή πριν από την άσκηση της αγωγής της κύριας δίκης. Το 2009, βάσει του άρθρου 32b του Gesetz gegen Wettbewerbsbeschränkungen (νόμου κατά των περιορισμών του ανταγωνισμού, στο εξής: GWB), η εν λόγω αρχή εξέδωσε απόφαση δεσμεύσεων στηριζόμενη στο γερμανικό δίκαιο και στο άρθρο 101 ΣΛΕΕ, η οποία αφορούσε το ομόσπονδο κράτος της Βόρειας Ρηνανίας-Βεστφαλίας καθώς και άλλα ομόσπονδα κράτη εμπλεκόμενα με όμοιο τρόπο στην εμπορία στρογγυλής ξυλείας (στο εξής: απόφαση δεσμεύσεων του 2009).

16. Το 2012 η Ομοσπονδιακή Αρχή Ανταγωνισμού κίνησε νέα έρευνα σχετικά με τις συνθήκες της σχετικής αγοράς, η οποία αφορούσε το ομόσπονδο κράτος της Βάδης-Βυρτεμβέργης (Γερμανία). Βάσει των πορισμάτων της έρευνας αυτής, η εν λόγω αρχή ακύρωσε την απόφαση δεσμεύσεων του 2009 και εξέδωσε, κατ' εφαρμογήν του άρθρου 32 του GWB, διαταγή παύσεως της παραβάσεως, η

[6] BGBl. I, σ. 1069.

οποία όμως ακυρώθηκε εν συνεχεία από το Bundesgerichtshof (Ανώτατο Ομοσπονδιακό Δικαστήριο, Γερμανία). Ως προς το ομόσπονδο κράτος της Βόρειας Ρηνανίας-Βεστφαλίας, δεν υφίσταται άλλη απόφαση πλην της απόφασης δεσμεύσεων του 2009.

17. Επί του παρόντος, τα εν λόγω πριονιστήρια ζητούν από το ομόσπονδο κράτος της Βόρειας Ρηνανίας-Βεστφαλίας την αποκατάσταση της ζημίας που υπέστησαν από τις 28 Ιουνίου 2005 εξαιτίας των φερόμενων υπερβολικών τιμών στις οποίες αγόρασαν στρογγυλή ξυλεία προερχόμενη από το ομόσπονδο κράτος της Βόρειας Ρηνανίας-Βεστφαλίας, λόγω της επίμαχης συμπράξεως.

18. Έκαστο εκ των εν λόγω πριονιστηρίων ανέθεσε στην ASG 2 την εντολή να ασκήσει την αξίωσή του για αποζημίωση, αξίωση την οποία της εκχώρησε για τον σκοπό αυτό. Η ASG 2 διαθέτει, ως «πάροχος νομικών υπηρεσιών» κατά την έννοια του RDG, άδεια βάσει του εν λόγω νόμου.

19. Η ASG 2 προέβαλε συλλογικά τις αξιώσεις των εκχωρητών στο όνομά της και με δικά της έξοδα, αλλά για λογαριασμό των εκχωρητών, κατ' αρχάς, εξωδίκως και, εν συνεχεία, δικαστικώς, ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου, εκπροσωπούμενη από δικηγόρο.

20. Η αξίωση αποζημίωσης για την προκληθείσα από τη σύμπραξη ζημία απορρέει από πολλές εκατοντάδες χιλιάδες μεμονωμένες αγορές στρογγυλής ξυλείας εκ μέρους των εν λόγω πριονιστηρίων. Για έκαστο εκχωρητή, οι αγορές αυτές αφορούν πενταψήφιο ή εξαψήφιο αριθμό συναλλαγών. Σε αντάλλαγμα, οι εκχωρητές υποσχέθηκαν στην ASG 2 την καταβολή αμοιβής σε περίπτωση επιτυχούς έκβασης.

21. Το ομόσπονδο κράτος της Βόρειας Ρηνανίας-Βεστφαλίας αντικρούει την αγωγή τόσο επί της ουσίας όσο και ως προς την ενεργητική νομιμοποίηση της ASG 2. Συγκεκριμένα, υποστηρίζει ότι οι εκχωρήσεις προς την ASG 2 πραγματοποιήθηκαν κατά παράβαση του RDG και, κατά συνέπεια, είναι άκυρες κατά το γερμανικό δίκαιο.

22. Το αιτούν δικαστήριο φαίνεται να συντάσσεται με την άποψη του ομόσπονδου κράτους της Βόρειας Ρηνανίας-Βεστφαλίας και να εκτιμά ότι, κατά το γερμανικό δίκαιο, οι επίμαχες στην κύρια δίκη εκχωρήσεις είναι άκυρες.

23. Συγκεκριμένα, το αιτούν δικαστήριο εξηγεί ότι, κατά το γερμανικό δίκαιο, οι αξιώσεις των ιδιωτών μπορούν να ομαδοποιούνται, με σκοπό να προβληθούν εν συνέχεια ενώπιον δικαστηρίου, μέσω του μηχανισμού εκχώρησης απαιτήσεων («Abtretungsmodelle»), που χαρακτηρίζεται και ως «συλλογική αγωγή είσπραξης» («Sammelklage-Inkasso»). Στο πλαίσιο του μηχανισμού αυτού, οι φερόμενοι ως ζημιωθέντες εκχωρούν τις φερόμενες απαιτήσεις τους σε πάροχο νομικών υπηρεσιών που έχει λάβει την προβλεπόμενη από τον RDG άδεια, ο οποίος προβάλλει συλλογικά τις απαιτήσεις αυτές στο όνομά του και με δικά του έξοδα για λογαριασμό των εκχωρητών, έναντι προμήθειας σε περίπτωση επιτυχούς έκβασης.

24. Κατά το αιτούν δικαστήριο, η άσκηση συλλογικής αγωγής είσπραξης γίνεται δεκτή στη νομολογία του Bundesgerichtshof (Ανώτατου Ομοσπονδιακού Δικαστηρίου) σε διάφορους τομείς του δικαίου, ήτοι στο δίκαιο των μισθώσεων, για τις αγωγές που στηρίζονται στα δικαιώματα των επιβατών αεροπορικών μεταφορών, καθώς και τις αγωγές αποζημίωσης που ασκούνται στο πλαίσιο του λεγόμενου σκανδάλου «dieselgate».

25. Το αιτούν δικαστήριο επισημαίνει ότι το Bundesgerichtshof (Ανώτατο Ομοσπονδιακό Δικαστήριο) δεν είχε ακόμη την ευκαιρία να αποφανθεί επί του ζητήματος της νομιμότητας συλλογικής αγωγής είσπραξης στο ειδικό πλαίσιο της αποζημίωσης για ζημία προκληθείσα από σύμπραξη. Αντιθέτως, τέτοια αγωγή δεν γίνεται δεκτή από τα κατώτερα δικαστήρια όταν ασκείται στο ειδικό αυτό πλαίσιο, και πιο συγκεκριμένα όταν πρόκειται για αγωγές ανεξάρτητες από τυχόν διαπιστώσεις των αρχών ανταγωνισμού (λεγόμενες αγωγές «stand-alone»).

26. Συγκεκριμένα, κατά τη νομολογία των εν λόγω δικαστηρίων, η αποκατάσταση της ζημίας που έχει προκληθεί από σύμπραξη είναι ιδιαιτέρως σύνθετη, ενώ υφίσταται και κίνδυνος σύγκρουσης συμφερόντων. Επιπλέον, παρά τη νομική υποχρέωση πιστοποίησης της ειδίκευσής τους, οι πάροχοι υπηρεσιών είσπραξης που υπάγονται στο πεδίο εφαρμογής του RDG σπανίως είναι εξειδικευμένοι στον τομέα αυτόν.

27. Κατά το αιτούν δικαστήριο, τα χαρακτηριστικά αυτά της αποζημίωσης για ζημία προκληθείσα από σύμπραξη είναι ιδιαιτέρως σημαντικά στο πλαίσιο αυτοτελούς αγωγής (stand-alone). Συγκεκριμένα, ελλείψει διαπιστώσεως παραβάσεως του δικαίου του ανταγωνισμού, μια τέτοια αγωγή απαιτεί την εξέταση πληθώρας στοιχείων τα οποία κατά κύριο λόγο δεν άπτονται του ιδιωτικού δικαίου και τα οποία είναι «αδύνατον να ελεγχθούν εκ προοιμίου και χωρίς δυσχέρειες».

28. Το αιτούν δικαστήριο υποστηρίζει ότι, ελλείψει τέτοιας διαπιστώσεως παραβάσεως, η άσκηση συλλογικής αγωγής είσπραξης με σκοπό την επιδίκαση αποζημίωσης για ζημία προκληθείσα από σύμπραξη υπερβαίνει καταφανώς το πλαίσιο των εξωδικαστικών δραστηριοτήτων που δύνανται να εμπίπτουν στην έννοια των «υπηρεσιών είσπραξης», κατά το άρθρο 2, παράγραφος 2, του RDG, ήτοι των υπηρεσιών που περιορίζονται στη νομική εξέταση των απαιτήσεων και στην παροχή συμβουλών από ειδικό, οι οποίες έχουν ως σκοπό την είσπραξη των απαιτήσεων, κατά τα άρθρα 2 και 11 του RDG, σε συνδυασμό με τα άρθρα 2 και 4 του κανονισμού περί νομικών υπηρεσιών.

29. Το αιτούν δικαστήριο επισημαίνει ότι, υπό τις συνθήκες αυτές, οι επίμαχες στην κύρια δίκη εκχωρήσεις είναι άκυρες και ότι, κατά συνέπεια, η στηριζόμενη σε αυτές συλλογική αγωγή είσπραξης πρέπει να απορριφθεί χωρίς να εξεταστεί επί της ουσίας, λόγω έλλειψης ενεργητικής νομιμοποίησης. Επιπλέον, η αγωγή αυτή δεν συνεπάγεται ούτε διακοπή της παραγραφής ως προς τους εκχωρητές, οι οποίοι, επομένως, δεν μπορούν πλέον να προβάλουν τις αξιώσεις τους με την άσκηση αγωγής εξ ιδίου δικαιώματος.

30. Εξάλλου, το αιτούν δικαστήριο εξηγεί ότι το γερμανικό δίκαιο δεν προβλέπει άλλα ισοδύναμα μέσα για τη διασφάλιση της αποτελεσματικής άσκησης του δικαιώματος αποζημίωσης των «μαζικών ζημιών» ή των «διάχυτων ζημιών» σε υποθέσεις συμπράξεων.

31. Συναφώς, το αιτούν δικαστήριο παρατηρεί, κατ’ αρχάς, ότι σημαντικό μέρος των προβλεπόμενων στο γερμανικό δίκαιο μηχανισμών δεν έχει εφαρμογή στις ασκούμενες από τις επιχειρήσεις αγωγές αποζημίωσης.

32. Εν συνεχεία, το αιτούν δικαστήριο επισημαίνει ότι, βεβαίως, στο γερμανικό δίκαιο προβλέπεται η εκχώρηση απαιτήσεων με τη μορφή «γνήσιας» πρακτορείας επιχειρηματικών απαιτήσεων (factoring), δηλαδή όχι καταπιστευτικής μεταβίβασης, αλλά πλήρους μεταβίβασης της απαίτησης εκ μέρους τρίτου. Εντούτοις, λαμβανομένων υπόψη των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών της αποζημίωσης σε υποθέσεις συμπράξεων, ο μηχανισμός αυτός δεν αποτελεί βάσιμη εναλλακτική επιλογή. Ο προσδιορισμός της τιμής αγοράς και η λογιστική αποτίμηση ενέχουν σημαντικές δυσχέρειες, καθόσον το ποσό της αποζημίωσης δεν είναι γνωστό. Επομένως,

οι απαιτήσεις μπορούν να πωληθούν έναντι μέρους της ονομαστικής τους αξίας, με αποτέλεσμα οι ζημιωθέντες να τείνουν προς το να παραιτηθούν εντελώς από οποιαδήποτε προοπτική αποζημίωσης. Συνεπώς, τέτοια εκχώρηση απαίτησης δεν καθιστά πραγματικά δυνατή την είσπραξη των απαιτήσεων αποζημίωσης.

33. Τέλος, το αιτούν δικαστήριο επισημαίνει ότι ούτε η συλλογική επιδίωξη των απαιτήσεων στο πλαίσιο ομοδικίας, δηλαδή υπό τη μορφή άσκησης κοινής αγωγής εκ μέρους πλειόνων εκχωρητών, αποτελεί βάσιμη εναλλακτική επιλογή. Συγκεκριμένα, αφενός, δύσκολα μπορεί να νοηθεί η έγερση τέτοιας αγωγής χωρίς την ύπαρξη παρόχου ο οποίος θα αναλάβει να την οργανώσει. Αφετέρου, η άσκηση αγωγής σε πλαίσιο ομοδικίας δεν συνεπάγεται παρά μόνο την τυπική συνένωση των αγωγών, οι οποίες εξακολουθούν να μπορούν να διαχωρισθούν.

34. Εντούτοις, το αιτούν δικαστήριο επισημαίνει ότι, για τους λόγους που μνημονεύονται στα σημεία 26 έως 28 των παρουσών προτάσεων, και παρά τη μη ύπαρξη βάσιμης εναλλακτικής επιλογής, οφείλει να κρίνει ότι οι επίμαχες στην κύρια δίκη εκχωρήσεις είναι άκυρες και να απορρίψει την ασκηθείσα ενώπιόν του αγωγή.

35. Στο πλαίσιο αυτό, εγείρεται το ζήτημα αν το δίκαιο της Ένωσης αντιτίθεται στην εκ μέρους του αιτούντος δικαστηρίου ερμηνεία του RDG που έχει ως αποτέλεσμα να απαγορεύεται η είσπραξη αποζημίωσης για ζημίες προκληθείσες από σύμπραξη μέσω του μηχανισμού εκχώρησης απαιτήσεων (στο εξής: επίμαχη στην κύρια δίκη απαγόρευση). Συγκεκριμένα, εάν το δίκαιο της Ένωσης είναι αντίθετο σε ερμηνεία του RDG που οδηγεί σε αυτό το αποτέλεσμα, το αιτούν δικαστήριο πρέπει να αφήσει ανεφάρμοστο τον εν λόγω νόμο, οπότε οι εκχωρήσεις θα πρέπει να θεωρηθούν έγκυρες. Το αιτούν δικαστήριο εκτιμά ότι δεν είναι δυνατή η σύμφωνη με το δίκαιο της Ένωσης ερμηνεία του RDG, καθόσον θα αποτελούσε ερμηνεία contra legem.

36. Κατά το αιτούν δικαστήριο, η ερμηνεία του RDG που έχει ως αποτέλεσμα την επίμαχη στην κύρια δίκη απαγόρευση ενδέχεται να αντιβαίνει στην οδηγία 2014/104 καθώς και στις αρχές της αποτελεσματικότητας του δικαίου της Ένωσης και της αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας.

37. Πιο συγκεκριμένα, κατά πρώτον, όσον αφορά την οδηγία 2014/104, οι αμφιβολίες του αιτούντος δικαστηρίου αφορούν το άρθρο 3, παράγραφος 1, και το άρθρο 2, σημείο 4, τρίτη περίπτωση, της εν λόγω οδηγίας. Κατά το εν λόγω δικαστήριο, οι διατάξεις αυτές επιβεβαιώνουν το δικαίωμα των ζημιωθέντων να λάβουν πλήρη αποζημίωση για τη ζημία που έχει προκληθεί από σύμπραξη, επεκτείνουν δε το δικαίωμα αυτό σε πρόσωπα «στ[α] οποί[α] έχει μεταβιβαστεί το δικαίωμα του φερόμενου ως ζημιωθέντα, περιλαμβανομένου του προσώπου στο οποίο περιήλθε η αξίωση». Επιπλέον, το άρθρο 2, σημείο 4, τρίτη περίπτωση, της εν λόγω οδηγίας αφορά ακριβώς τον επίμαχο στην κύρια δίκη μηχανισμό εκχώρησης, ενώ η εν λόγω οδηγία δεν αφήνει κανένα περιθώριο εκτιμήσεως στα κράτη μέλη. Το αιτούν δικαστήριο επισημαίνει ότι, ενώ η δεύτερη περίπτωση περί της οποίας γίνεται λόγος στο άρθρο 2, σημείο 4, της οδηγίας 2014/104 παραπέμπει στο εσωτερικό δίκαιο κράτους μέλους («κάποιον που ενεργεί για λογαριασμό ενός ή περισσότερων φερόμενων ως ζημιωθέντων, *εφόσον το ενωσιακό ή το εθνικό δίκαιο προβλέπει αυτή τη δυνατότητα*»[7]), η τρίτη περίπτωση δεν περιλαμβάνει παρόμοια παραπομπή όσον αφορά την εκχώρηση.

[7] Η υπογράμμιση δική μου.

38. Κατά δεύτερον, το αιτούν δικαστήριο επισημαίνει ότι διατηρεί αμφιβολίες ως προς τη συμβατότητα της επίμαχης στην κύρια δίκη απαγόρευσης προς το άρθρο 101 ΣΛΕΕ και προς το άρθρο 4, παράγραφος 3, ΣΕΕ. Μολονότι, κατά τη νομολογία[8], «κάθε πρόσωπο» μπορεί να ζητήσει την πλήρη αποκατάσταση της ζημίας που υπέστη λόγω παραβάσεως, τα κράτη μέλη οφείλουν να διασφαλίζουν την αποτελεσματικότητα του δικαιώματος αυτού και, ιδίως, να μην καθιστούν την άσκησή του αδύνατη ή υπερβολικά δυσχερή. Το αιτούν δικαστήριο επισημαίνει ότι το Δικαστήριο έχει κρίνει, σε σχέση με το δικαίωμα του δημιουργού, ότι οι ζημιωθέντες δεν πρέπει να στερούνται τη δυνατότητα, η οποία είναι «διαδεδομένη σε διάφορους τομείς του δικαίου», να εκχωρούν τις αξιώσεις τους για αποζημίωση σε εξειδικευμένες επιχειρήσεις, ιδίως λόγω των δυσχερειών που ενδέχεται να αντιμετωπίσουν τα εν λόγω πρόσωπα προκειμένου να επιτύχουν τα ίδια την είσπραξη των απαιτήσεων αυτών[9].

39. Τέλος, κατά τρίτον, το αιτούν δικαστήριο διατηρεί αμφιβολίες ως προς το κατά πόσον η επίμαχη στην κύρια δίκη απαγόρευση είναι συμβατή με την αρχή της αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας που κατοχυρώνεται στο άρθρο 47, πρώτο εδάφιο, του Χάρτη. Η αρχή αυτή παρέχει σε κάθε πρόσωπο δικαίωμα αποτελεσματικής προσφυγής, που να είναι πραγματικά ικανή να διασφαλίσει την τήρηση της έννομης κατάστασης που προστατεύεται από το δίκαιο της Ένωσης. Κάθε πρόσωπο έχει τη δυνατότητα να συμβουλεύεται δικηγόρο και να του αναθέτει την υπεράσπιση και εκπροσώπησή του.

40. Το αιτούν δικαστήριο δέχεται ότι, κατά την απόφαση Alassini κ.λπ.[10], το δικαίωμα αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας μπορεί κατ' εξαίρεση να περιοριστεί, «υπό την προϋπόθεση ότι [ο περιορισμός] ανταποκρίν[εται] πράγματι σε σκοπούς γενικού συμφέροντος που επιδιώκει το επίμαχο μέτρο και δεν αποτελούν, ενόψει του επιδιωκομένου σκοπού, υπέρμετρη και επαχθή επέμβαση που θα προσέβαλε την ίδια την ουσία των ούτως διασφαλιζομένων δικαιωμάτων». Πλην όμως, κατά το αιτούν δικαστήριο, η επίμαχη στην κύρια δίκη απαγόρευση δεν πληροί τις προϋποθέσεις αυτές. Συγκεκριμένα, αφενός, είναι δυνατόν να υπάρξουν μέτρα λιγότερο περιοριστικά σε σχέση με την πλήρη απαγόρευση είσπραξης των αποζημιώσεων. Αφετέρου, η επίμαχη στην κύρια δίκη απαγόρευση θίγει το δικαίωμα αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας ως προς την ουσία του, δεδομένου ότι δεν παρέχεται καμία αποτελεσματική προστασία σε πρόσωπα που ενδέχεται να έχουν υποστεί ζημία από σύμπραξη.

41. Υπό τις συνθήκες αυτές, το Landgericht Dortmund (περιφερειακό δικαστήριο Dortmund) αποφάσισε να αναστείλει την ενώπιόν του διαδικασία και να υποβάλει στο Δικαστήριο τα ακόλουθα προδικαστικά ερωτήματα:

«1) Έχει το δίκαιο της Ένωσης, ιδίως το άρθρο 101 ΣΛΕΕ, το άρθρο 4, παράγραφος 3, ΣΕΕ, το άρθρο 47 του [Χάρτη], καθώς και το άρθρο 2, σημείο 4, και το άρθρο 3, παράγραφος 1, της [οδηγίας 2014/104], την έννοια ότι αντιτίθεται στην ερμηνεία και εφαρμογή της νομοθεσίας κράτους μέλους διά της οποίας αποκλείεται η δυνατότητα προσώπου που έχει ενδεχομένως ζημιωθεί λόγω παράβασης του άρθρου 101 ΣΛΕΕ –η οποία έχει διαπιστωθεί, κατά τρόπο δεσμευτικό, βάσει του άρθρου 9 της [οδηγίας 2014/104] ή των εθνικών διατάξεων περί μεταφοράς του εν λόγω άρθρου στην εθνική έννομη τάξη– να εκχωρήσει καταπιστευτικά τις

[8] Το αιτούν δικαστήριο παραπέμπει, συναφώς, στην απόφαση της 20ής Σεπτεμβρίου 2001, Courage και Crehan (C-453/99, EU:C:2001:465, σκέψη 26)· της 13ης Ιουλίου 2006, Manfredi κ.λπ. (C-295/04 έως C-298/04, EU:C:2006:461, σκέψεις 90 και 95)· της 12ης Δεκεμβρίου 2019, Otis Gesellschaft κ.λπ. (C-435/18, EU:C:2019:1069, σκέψη 22), καθώς και της 6ης Οκτωβρίου 2021, Sumal (C-882/19, EU:C:2021:800, σκέψη 33).

[9] Βλ. απόφαση της 17ης Ιουνίου 2021, M.I.C.M. (C-597/19, EU:C:2021:492, σκέψη 77), καθώς και τις προτάσεις μου στην ίδια υπόθεση (C-597/19, EU:C:2020:1063, σημείο 88).

[10] Απόφαση της 18ης Μαρτίου 2010 (C-317/08 έως C-320/08, EU:C:2010:146, σκέψη 63).

αξιώσεις του –ιδίως σε περιπτώσεις μαζικών ή διάσπαρτων ζημιών– σε αδειοδοτημένο πάροχο νομικών υπηρεσιών, προκειμένου ο τελευταίος να επιδιώξει τη συλλογική ικανοποίησή τους, μαζί με αξιώσεις άλλων φερόμενων ως ζημιωθέντων, ασκώντας παρεπόμενη αγωγή (αγωγή "follow-on"), όταν δεν υπάρχουν άλλα μέσα συλλογικής άσκησης αξιώσεων αποζημίωσης, προβλεπόμενα από τον νόμο ή από σύμβαση, που να μπορούν να θεωρηθούν ως ισοδύναμα, κυρίως διότι δεν μπορούν να οδηγήσουν στην έκδοση καταψηφιστικής απόφασης κατά του οφειλέτη της αποζημίωσης ή δεν είναι εφικτό να χρησιμοποιηθούν για άλλους δικονομικούς λόγους ή είναι αντικειμενικά ασύμφορα για οικονομικούς λόγους, με συνέπεια, ιδίως, η άσκηση αγωγής αποζημίωσης για ζημίες μικρού ύψους να καθίσταται πρακτικά αδύνατη ή εν πάση περιπτώσει υπερβολικά δυσχερής;

2) Έχει, εν πάση περιπτώσει, το δίκαιο της Ένωσης την ανωτέρω έννοια εάν οι επίμαχες αξιώσεις αποζημίωσης πρέπει να ασκηθούν χωρίς να έχει εκδοθεί προηγούμενη και δεσμευτική, κατά την έννοια των εθνικών διατάξεων οι οποίες στηρίζονται στο άρθρο 9 της [οδηγίας 2014/104], απόφαση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής ή των εθνικών αρχών σχετικά με τη φερόμενη παράβαση (αγωγή "stand-alone"), όταν, για τους λόγους που μνημονεύονται στο πρώτο προδικαστικό ερώτημα, δεν υπάρχουν άλλα μέσα, προβλεπόμενα από τον νόμο ή από σύμβαση, για τη συλλογική άσκηση αξιώσεων αποζημίωσης μέσω αστικής αγωγής, τα οποία να μπορούν να θεωρηθούν ως ισοδύναμα, και ιδίως αν, σε διαφορετική περίπτωση, δεν θα ασκείτο καμία αγωγή στηριζόμενη σε παράβαση του άρθρου 101 ΣΛΕΕ, ούτε στο πλαίσιο της εφαρμογής των κανόνων ανταγωνισμού από τους δημόσιους φορείς ("public enforcement") ούτε στο πλαίσιο της εφαρμογής τους με πρωτοβουλία των ιδιωτών ("private enforcement");

3) Σε περίπτωση που η απάντηση είναι καταφατική τουλάχιστον σε ένα εκ των δύο ερωτημάτων, πρέπει οι αντίστοιχοι κανόνες της γερμανικής νομοθεσίας, εφόσον αποκλείεται ερμηνεία σύμφωνη προς το δίκαιο της Ένωσης, να παραμείνουν ανεφάρμοστοι, γεγονός το οποίο θα είχε ως επακόλουθο οι εκχωρήσεις να είναι, τουλάχιστον υπό το πρίσμα αυτό, έγκυρες και να καθίσταται δυνατή η αποτελεσματική εφαρμογή του δικαίου;»

42. Γραπτές παρατηρήσεις κατέθεσαν οι διάδικοι της κύριας δίκης, η Γερμανική Κυβέρνηση και η Επιτροπή. Όλοι οι εν λόγω διάδικοι και μετέχοντες στη διαδικασία, πλην της Otto Fuchs Beteiligungen KG (στο εξής: Otto Fuchs), έλαβαν μέρος στην επ' ακροατηρίου συζήτηση η οποία διεξήχθη στις 7 Μαΐου 2024.

IV. Ανάλυση

43. Στην υπό κρίση υπόθεση, το αιτούν δικαστήριο έχει διατυπώσει τρία προδικαστικά ερωτήματα.

44. Τα δύο πρώτα προδικαστικά ερωτήματα αφορούν το κατά πόσον είναι συμβατή προς το δίκαιο της Ένωσης η ερμηνεία του εθνικού δικαίου που έχει ως αποτέλεσμα να απαγορεύεται η είσπραξη αποζημιώσεων για ζημίες προκληθείσες από σύμπραξη μέσω του μηχανισμού εκχώρησης απαιτήσεων. Όσον αφορά το τρίτο προδικαστικό ερώτημα, αυτό αφορά το κατά πόσον το αιτούν δικαστήριο μπορεί να αφήσει ανεφάρμοστες εθνικές διατάξεις οι οποίες δεν είναι σύμφωνες με το δίκαιο της Ένωσης. Το τελευταίο αυτό ερώτημα υποβάλλεται μόνο στην περίπτωση που το Δικαστήριο απαντήσει καταφατικά σε τουλάχιστον ένα από τα δύο πρώτα προδικαστικά ερωτήματα.

45. Πριν προχωρήσω στην επί της ουσίας εξέταση των δύο πρώτων προδικαστικών ερωτημάτων, φρονώ ότι είναι αναγκαίο να διατυπώσω ορισμένες σύντομες προκαταρκτικές παρατηρήσεις σχετικά με το παραδεκτό της αιτήσεως προδικαστικής αποφάσεως.

Α. Το πρώτο και το δεύτερο προδικαστικό ερώτημα – ο μηχανισμός εκχώρησης απαιτήσεων

1. Επί του παραδεκτού

α) Επί του πρώτου προδικαστικού ερωτήματος

46. Η Otto Fuchs, το ομόσπονδο κράτος της Βόρειας Ρηνανίας-Βεστφαλίας και η Επιτροπή υποστηρίζουν ότι, εφόσον το αιτούν δικαστήριο δεν έχει επιληφθεί αγωγής «follow-on», αλλά αυτοτελούς αγωγής, το πρώτο προδικαστικό ερώτημα δεν είναι παραδεκτό, διότι προδήλως δεν έχει καμία σχέση με το υποστατό ή το αντικείμενο της διαφοράς της κύριας δίκης.

47. Συμφωνώ με το επιχείρημα αυτό.

48. Κατά πάγια νομολογία, τα προδικαστικά ερωτήματα που αφορούν το δίκαιο της Ένωσης θεωρούνται κατά τεκμήριο λυσιτελή. Το Δικαστήριο μπορεί να αρνηθεί να απαντήσει σε προδικαστικό ερώτημα που διατυπώνεται από εθνικό δικαστήριο μόνον αν προδήλως προκύπτει ότι η ερμηνεία του δικαίου της Ένωσης την οποία ζητεί το εθνικό δικαστήριο δεν έχει καμία σχέση με το υποστατό ή το αντικείμενο της διαφοράς της κύριας δίκης, αν το πρόβλημα είναι υποθετικής φύσεως ή ακόμη αν το Δικαστήριο δεν διαθέτει τα πραγματικά και νομικά στοιχεία που είναι αναγκαία προκειμένου να δώσει χρήσιμη απάντηση στα ερωτήματα που του έχουν υποβληθεί [11].

49. Υπό το πρίσμα αυτής της πάγιας νομολογίας πρέπει να εξεταστούν τα επιχειρήματα περί του απαραδέκτου των προδικαστικών ερωτημάτων.

50. Στην προκειμένη περίπτωση, το αιτούν δικαστήριο αντιδιαστέλλει το πρώτο από το δεύτερο προδικαστικό ερώτημα κάνοντας αναφορά στο άρθρο 9 της οδηγίας 2014/104. Συγκεκριμένα, ενώ το πρώτο ερώτημα αφορά την περίπτωση κατά την οποία η αγωγή αποζημίωσης ασκείται μετά τη «δεσμευτική», κατά την έννοια της εν λόγω διατάξεως, διαπίστωση παραβάσεως του δικαίου του ανταγωνισμού με τελεσίδικη απόφαση εθνικής αρχής ανταγωνισμού ή αναθεωρητικού δικαστηρίου (αγωγή «follow-on»), το δεύτερο ερώτημα αφορά την περίπτωση κατά την οποία η αγωγή αποζημίωσης ασκείται χωρίς την ύπαρξη τέτοιας απόφασης (αγωγή «stand-alone»).

51. Υπό τις συνθήκες αυτές, λαμβανομένου υπόψη ότι η ASG 2 έχει ασκήσει ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου μία και μόνη αγωγή η οποία αφορά την ίδια παράβαση του δικαίου του ανταγωνισμού, το ένα εκ των δύο πρώτων προδικαστικών ερωτημάτων δεν αντιστοιχεί ούτε στο υποστατό ούτε στο αντικείμενο της διαφοράς της κύριας δίκης.

52. Συναφώς, κατά το άρθρο 9, παράγραφος 1, της οδηγίας 2014/104, τα κράτη μέλη εξασφαλίζουν ότι η παράβαση διατάξεως του δικαίου ανταγωνισμού η οποία έχει διαπιστωθεί με *τελεσίδικη απόφαση* εθνικής αρχής ανταγωνισμού ή αναθεωρητικού δικαστηρίου θεωρείται πλέον αδιάψευστη για τους σκοπούς της αγωγής αποζημίωσης που εισάγεται ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων τους δυνάμει των άρθρων 101 ή 102 ΣΛΕΕ ή δυνάμει του εθνικού δικαίου ανταγωνισμού. Επιπλέον, κατά το άρθρο 2, σημείο 11, της οδηγίας αυτής, «απόφαση

[11] Βλ., πρόσφατα, απόφαση της 27ης Ιουνίου 2024, Peigli (C-41/23, EU:C:2024:554, σκέψη 32).

παράβασης» αποτελεί απόφαση αρχής ανταγωνισμού ή αναθεωρητικού δικαστηρίου με την οποία *διαπιστώνεται* παράβαση του δικαίου του ανταγωνισμού. Το άρθρο 2, σημείο 12, της εν λόγω οδηγίας διευκρινίζει ότι μια τέτοια απόφαση είναι τελεσίδικη όταν δεν υπόκειται ή δεν υπόκειται πλέον σε τακτικό ένδικο μέσο.

53. Το αιτούν δικαστήριο επισημαίνει ότι, ως προς το ομόσπονδο κράτος της Βόρειας Ρηνανίας-Βεστφαλίας, δεν υφίσταται άλλη απόφαση πλην της απόφασης δεσμεύσεων του 2009 [12]. Επομένως, πρέπει να προσδιοριστεί κατά πόσον η απόφαση αυτή διαπιστώνει την ύπαρξη παραβάσεως και, ως εκ τούτου, συνεπάγεται τις έννομες συνέπειες που περιγράφονται στο άρθρο 9, παράγραφος 1, της οδηγίας 2014/104.

54. Κατά την απόφαση περί παραπομπής, η Ομοσπονδιακή Αρχή Ανταγωνισμού, με την απόφαση δεσμεύσεων του 2009, θέσπισε, για το ομόσπονδο κράτος της Βόρειας Ρηνανίας-Βεστφαλίας συγκεκριμένα όρια όσον αφορά τη συνεργασία στον τομέα της εμπορίας ξυλείας, καθώς και μέτρα με σκοπό τον περιορισμό της θέσης του στην αγορά. Επιπλέον, το αιτούν δικαστήριο επισημαίνει ότι η εν λόγω απόφαση εκδόθηκε βάσει του άρθρου 32b του GWB.

55. Μολονότι το άρθρο 32b του GWB δεν παρατίθεται αυτούσιο στην αίτηση προδικαστικής αποφάσεως, εντούτοις διαπιστώνεται ότι το γράμμα του αντιστοιχεί, όπως δέχεται η Ομοσπονδιακή Αρχή Ανταγωνισμού, στο γράμμα του άρθρου 9 του κανονισμού (ΕΚ) 1/2003 [13]. Συγκεκριμένα, η διάταξη αυτή του γερμανικού δικαίου προβλέπει, όπως και το άρθρο 9, παράγραφος 1, πρώτη περίοδος, του ως άνω κανονισμού, ότι, όταν μια επιχείρηση προσφέρεται, στο πλαίσιο διαδικασίας που διεξάγει η συγκεκριμένη αρχή, να αναλάβει δεσμεύσεις που μπορούν να ανταποκριθούν στις αντιρρήσεις που διατύπωσε η εν λόγω αρχή κατά την προκαταρκτική της εκτίμηση, η ίδια αρχή δύναται, με απόφασή της, να καταστήσει τις δεσμεύσεις αυτές υποχρεωτικές για τις επιχειρήσεις [14]. Επιπλέον, όπως προβλέπει και το άρθρο 9, παράγραφος 1, δεύτερη περίοδος, του εν λόγω κανονισμού, τα αποτελέσματα της απόφασης αυτής μπορούν να περιοριστούν χρονικά [15], εν πάση περιπτώσει, όμως, η απόφαση αυτή πρέπει να καταλήγει στο συμπέρασμα ότι δεν συντρέχει πλέον λόγος να αναλάβει δράση η εν λόγω αρχή [16]. Τέλος, η Ομοσπονδιακή Αρχή Ανταγωνισμού μπορεί να ανακαλέσει την απόφασή της στις ίδιες σχεδόν περιπτώσεις με εκείνες που απαριθμούνται στο άρθρο 9, παράγραφος 2, του κανονισμού 1/2003 και να κινήσει εκ νέου τη διαδικασία [17].

56. Η απόφαση περί δεσμεύσεων που εκδίδεται βάσει του άρθρου 9 του κανονισμού 1/2003 δεν περιέχει τελεσίδικη διαπίστωση παραβάσεως των άρθρων 101 και 102 ΣΛΕΕ. Πράγματι, η περάτωση της κινηθείσας κατά των επιχειρήσεων διαδικασίας παραβάσεως με την έκδοση αποφάσεως δεσμεύσεων παρέχει σ' αυτές τη δυνατότητα να αποφύγουν τη διαπίστωση παραβάσεως της νομοθεσίας περί ανταγωνισμού και την ενδεχόμενη επιβολή προστίμου [18]. Κατά την ίδια λογική, όπως αποσαφηνίζει η αιτιολογική σκέψη 13 του κανονισμού 1/2003, οι αποφάσεις δεσμεύσεων θα πρέπει να διαπιστώνουν ότι δεν συντρέχουν πλέον λόγοι δράσης εκ μέρους της Επιτροπής «δίχως να συνάγουν ότι υπήρχε ή ότι εξακολουθεί να υπάρχει παράβαση». Επομένως, στο πλαίσιο διαδικασίας βάσει του άρθρου 9 του εν λόγω κανονισμού, η Επιτροπή απαλλάσσεται

[12] Βλ. σημείο 16 των παρουσών προτάσεων.

[13] Κανονισμός του Συμβουλίου, της 16ης Δεκεμβρίου 2002, για την εφαρμογή των κανόνων ανταγωνισμού που προβλέπονται στα άρθρα 81 και 82 της Συνθήκης (ΕΕ 2003, L 1, σ. 1).

[14] Βλ. άρθρο 32b, παράγραφος 1, πρώτη περίοδος, του GWB.

[15] Βλ. άρθρο 32b, παράγραφος 1, τρίτη περίοδος, του GWB.

[16] Βλ. άρθρο 32b, παράγραφος 1, δεύτερη περίοδος, του GWB.

[17] Βλ. άρθρο 32b, παράγραφος 2, του GWB.

[18] Βλ. απόφαση της 29ης Ιουνίου 2010, Επιτροπή κατά Alrosa (C-441/07 P, EU:C:2010:377, σκέψη 48).

από την υποχρέωση να χαρακτηρίσει και να διαπιστώσει την παράβαση, δεδομένου ότι ο ρόλος της περιορίζεται στην εξέταση και ενδεχομένως στην αποδοχή των δεσμεύσεων που προτείνουν οι εμπλεκόμενες επιχειρήσεις, υπό το πρίσμα των προβλημάτων που προσδιόρισε με την προκαταρκτική της εκτίμηση και σε σχέση με τους επιδιωκόμενους σκοπούς [19].

57. Βεβαίως, το Δικαστήριο έχει διευκρινίσει ότι τα εθνικά δικαστήρια δεν μπορούν να αγνοούν τις αποφάσεις δεσμεύσεων που εκδίδει η Επιτροπή και ότι «ο σκοπός της αποτελεσματικής και ενιαίας εφαρμογής του δικαίου της Ένωσης περί ανταγωνισμού επιβάλλ[ει] στο εθνικό δικαστήριο να λαμβάνει υπόψη την προκαταρκτική εκτίμηση της Επιτροπής και να τη θεωρεί ως ένδειξη ή ακόμη και ως αρχή αποδείξεως ότι η εξεταζόμενη συμφωνία αντίκειται στο άρθρο 101, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ» [20]. Ωστόσο, από το χωρίο αυτό δεν μπορεί να συναχθεί ότι η απόφαση δεσμεύσεων περιέχει οποιαδήποτε διαπίστωση παραβάσεως του δικαίου του ανταγωνισμού.

58. Συγκεκριμένα, το εν λόγω χωρίο δεν αφορά την απόφαση δεσμεύσεων, αλλά την «προκαταρκτική εκτίμηση» της Επιτροπής από την οποία μπορεί, ενδεχομένως, να προκύπτουν πραγματικά περιστατικά ορισμένης αποδεικτικής αξίας για την αγωγή αποζημίωσης που ασκείται ενώπιον εθνικού δικαστηρίου. Όπως διευκρίνισε το ίδιο το Δικαστήριο, η αποδεικτική αξία αυτή είναι παρόμοια με την αξία μιας ενδείξεως ή αρχής αποδείξεως, χωρίς ωστόσο να πρόκειται για απόδειξη η οποία, μεμονωμένα εξεταζόμενη, να μπορεί να οδηγήσει στη διαπίστωση περί υπάρξεως παραβάσεως του δικαίου του ανταγωνισμού.

59. Από κανένα στοιχείο δεν προκύπτει ότι, κατά το γερμανικό δίκαιο, μια απόφαση δεσμεύσεων που εκδίδεται βάσει του άρθρου 32b του GWB παράγει ευρύτερα αποτελέσματα από μια απόφαση που εκδίδει η Επιτροπή βάσει του άρθρου 9 του κανονισμού 1/2003. Επομένως, και υπό την επιφύλαξη των εξακριβώσεων που εμπίπτουν στην αρμοδιότητα του εθνικού δικαστηρίου, εφόσον με την απόφαση δεσμεύσεων του 2009 δεν διαπιστώνεται παράβαση του δικαίου του ανταγωνισμού, η απόφαση αυτή δεν μπορεί να έχει τις συνέπειες που μνημονεύονται στο άρθρο 9, παράγραφος 1, της οδηγίας 2014/104. Επομένως, πρέπει να γίνει δεκτό ότι το πρώτο προδικαστικό ερώτημα δεν ανταποκρίνεται ούτε στο υποστατό ούτε στο αντικείμενο της διαφοράς της κύριας δίκης και ότι, επομένως, είναι απαράδεκτο.

60. Η εκτίμηση αυτή δεν κλονίζεται από την επιχειρηματολογία της Ομοσπονδιακής Αρχής Ανταγωνισμού κατά την οποία, λόγω της απόφασης δεσμεύσεων του 2009, καθώς και των διαδικασιών που κινήθηκαν ενώπιον των γερμανικών δικαστηρίων σχετικά με την απόφαση αυτή, η αγωγή της κύριας δίκης αποτελεί υβριδική παρεπόμενη αγωγή. Κατά την άποψη της εν λόγω αρχής, μια τέτοια αγωγή βρίσκεται στο ενδιάμεσο μεταξύ παρεπόμενης αγωγής (αγωγής «follow-on») και αυτοτελούς αγωγής (αγωγής «stand-alone»). Η εν λόγω αρχή θεωρεί ότι, στο πλαίσιο τέτοιας υβριδικής παρεπόμενης αγωγής, η απόδειξη της ζημίας διευκολύνεται από την ύπαρξη προηγούμενης απόφασης εθνικής αρχής για πραγματικά περιστατικά παρεμφερή, εν όλω ή εν μέρει, με τα πραγματικά περιστατικά της υποθέσεως της κύριας δίκης. Ωστόσο, οι διάδικοι της κύριας δίκης δεν μπορούν να επικαλεσθούν το δεσμευτικό αποτέλεσμα αποφάσεως εθνικής αρχής, κατά την έννοια του άρθρου 9 της οδηγίας 2014/104.

61. Επομένως, το πρώτο προδικαστικό ερώτημα πρέπει να κριθεί απαράδεκτο. Πέραν του επιχειρήματος που αφορά τον αυτοτελή χαρακτήρα της επίμαχης στην κύρια δίκη αγωγής αποζημίωσης, το οποίο μόλις εξέτασα, τα λοιπά επιχειρήματα της Otto Fuchs και του ομόσπονδου κράτους της Βόρειας Ρηνανίας-Βεστφαλίας δεν είναι ικανά να οδηγήσουν στη διαπίστωση περί απαραδέκτου του πρώτου προδικαστικού ερωτήματος. Ωστόσο, θα αναλύσω τα

[19] Βλ. απόφαση της 29ης Ιουνίου 2010, Επιτροπή κατά Alrosa (C-441/07 P, EU:C:2010:377, σκέψη 40).

[20] Βλ. απόφαση της 23ης Νοεμβρίου 2017, Gasorba κ.λπ. (C-547/16, EU:C:2017:891, σημείο 29).

επιχειρήματα αυτά καθόσον, αφενός μεν, η εξέτασή τους μπορεί να αποβεί χρήσιμη στην περίπτωση που το Δικαστήριο δεν συνταχθεί με τη γνώμη μου σχετικά με το απαράδεκτο του πρώτου προδικαστικού ερωτήματος, αφετέρου δε, προβάλλονται προς στήριξη της άποψης ότι ούτε το δεύτερο προδικαστικό ερώτημα είναι παραδεκτό.

β) Επί του δευτέρου προδικαστικού ερωτήματος

62. Η Otto Fuchs και το ομόσπονδο κράτος της Βόρειας Ρηνανίας-Βεστφαλίας προβάλλουν σειρά επιχειρημάτων προς στήριξη της άποψης ότι το δεύτερο προδικαστικό ερώτημα είναι απαράδεκτο.

63. Συναφώς, οι εν λόγω διάδικοι και μετέχοντες στη διαδικασία υποστηρίζουν, κατά πρώτον, ότι, εφόσον το αιτούν δικαστήριο δεν διατυπώνει ανοικτό ερώτημα, συνοδευόμενο από διαφορετικές πιθανές απαντήσεις, δεν διατηρεί καμία αμφιβολία ως προς την ερμηνεία του δικαίου της Ένωσης. Συγκεκριμένα, το αιτούν δικαστήριο στηρίζεται σε ερμηνεία του δικαίου της Ένωσης βάσει της οποίας δύναται να κρίνει ότι η εθνική νομοθεσία δεν είναι σύμφωνη με το δίκαιο αυτό.

64. Το εν λόγω επιχείρημα πρέπει να απορριφθεί. Το δεύτερο προδικαστικό ερώτημα σαφώς αφορά την ερμηνεία του δικαίου της Ένωσης και συνδέεται με την υπόθεση της κύριας δίκης. Αποκλειστικώς και μόνο στο αιτούν δικαστήριο εναπόκειται να κρίνει αν χρειάζεται να λάβει από το Δικαστήριο διευκρινίσεις σχετικά με το συγκεκριμένο ζήτημα. Η κατηγορηματική διατύπωση ορισμένων εκτιμήσεων του αιτούντος δικαστηρίου επίσης δεν θέτει υπό αμφισβήτηση το παραδεκτό του προδικαστικού ερωτήματος. Πράγματι, στην απόφαση περί παραπομπής, το εθνικό δικαστήριο μπορεί, επίσης, να εκθέτει συνοπτικά την άποψή του ως προς την απάντηση που πρέπει να δοθεί στα υποβαλλόμενα προδικαστικά ερωτήματα [21], χωρίς να υπάρχει κίνδυνος να απορριφθεί ως απαράδεκτη η απόφασή του. Εν προκειμένω, αυτό ακριβώς έπραξε το αιτούν δικαστήριο.

65. Δεύτερον, δεν μπορεί να γίνει δεκτό ούτε το επιχείρημα ότι το δεύτερο προδικαστικό ερώτημα είναι υποθετικό διότι αναφέρεται στις λεγόμενες «διάχυτες» ζημίες και διότι στηρίζεται στην υποθετική διαπίστωση ότι «η άσκηση αγωγής αποζημίωσης για ζημίες μικρού ύψους καθίσταται πρακτικά αδύνατη ή εν πάση περιπτώσει υπερβολικά δυσχερής» εάν τα στηριζόμενα στη νομοθεσία περί συμπράξεων αιτήματα αποζημίωσης δεν μπορούν να υποβληθούν ομαδικά μέσω συλλογικής αγωγής είσπραξης, ενώ η υπόθεση της κύριας δίκης δεν έχει ως αντικείμενο ούτε διάχυτες ζημίες ούτε ζημίες μικρού ύψους.

66. Επ’ αυτού, οφείλω να επισημάνω ότι οι έννοιες της «διάχυτης» ζημίας ή της ζημίας «μικρού ύψους» δεν αποτελούν έννοιες του δικαίου της Ένωσης. Στην απόφαση περί παραπομπής, οι εν λόγω έννοιες έχουν απλώς και μόνο περιγραφικό χαρακτήρα, ενώ το εθνικό δικαστήριο είναι το μόνο αρμόδιο να διαπιστώσει και να εκτιμήσει τα πραγματικά περιστατικά της διαφοράς της κύριας δίκης. Συγκεκριμένα, η έννοια των «διάχυτων ζημιών» («Streuschäden») ορίζεται, εκ μέρους του αιτούντος δικαστηρίου, ως υποδηλούσα τις ζημίες χαρακτηριστικό των οποίων είναι ότι αντιπροσωπεύουν μεν, για τον ζημιωθέντα, ζημία ήσσονος σημασίας, πλην όμως το ύψος τους είναι μεγαλύτερο, εάν αθροιστούν οι ζημίες του συνόλου των ζημιωθέντων. Η έννοια των «μαζικών ζημιών» («Massenschäden»), η οποία επίσης χρησιμοποιείται στα προδικαστικά ερωτήματα, δεν ορίζεται εκ μέρους του εν λόγω δικαστηρίου, όμως φαίνεται ότι αφορά την περίπτωση κατά την οποία πλείονα πρόσωπα ισχυρίζονται ότι έχουν υποστεί ζημία λόγω του ίδιου ζημιογόνου γεγονότος. Στη θεωρία υποστηρίζεται ότι οι μαζικές ζημίες διακρίνονται από

[21] Βλ. Συστάσεις προς τα εθνικά δικαστήρια, σχετικές με την υποβολή προδικαστικών ερωτημάτων (ΕΕ 2019, C 380, σ. 1), σημείο 18.

τις διάχυτες ζημίες επίσης από την έκταση των ζημιών που έχει υποστεί κάθε πρόσωπο ατομικά. Οι μαζικές ζημίες είναι αρκούντως σημαντικές ώστε κάθε άτομο να έχει συμφέρον να ζητήσει την αποκατάσταση της ζημίας που έχει υποστεί. Πλην όμως, η επιδίωξη της σχετικής αξίωσης είναι περίπλοκη και δαπανηρή για έκαστο ζημιωθέντα [22].

67. Τρίτον, η Otto Fuchs και το ομόσπονδο κράτος της Βόρειας Ρηνανίας-Βεστφαλίας προσάπτουν στο αιτούν δικαστήριο ότι στήριξε την απόφαση παραπομπής στην υποθετική διαπίστωση ότι, αφενός, δεν υπάρχει άλλη εναλλακτική επιλογή πλην της συλλογικής αγωγής είσπραξης και, αφετέρου, εάν τα στηριζόμενα στη νομοθεσία περί συμπράξεων αιτήματα αποζημίωσης δεν μπορούν να υποβληθούν ομαδικά μέσω μιας τέτοιας συλλογικής αγωγής είσπραξης, θα ήταν πρακτικώς αδύνατο ή, εν πάση περιπτώσει, υπερβολικά δυσχερές να ασκηθεί αγωγή αποζημίωσης για ζημίες μικρού ύψους και ότι καμία αγωγή στηριζόμενη σε παράβαση του άρθρου 101 ΣΛΕΕ δεν θα ασκείτο ούτε στο πλαίσιο της εφαρμογής των κανόνων του δικαίου του ανταγωνισμού από τους δημόσιους φορείς ούτε στο πλαίσιο της εφαρμογής τους με πρωτοβουλία των ιδιωτών.

68. Ως προς το ζήτημα αυτό, βεβαίως, οι διαπιστώσεις σχετικά με το πραγματικό και κανονιστικό πλαίσιο αποτελούν παραδοχές στις οποίες στηρίζονται τα προδικαστικά ερωτήματα. Είναι επίσης αληθές ότι ορισμένοι από τους μετέχοντες στη διαδικασία διατύπωσαν παρατηρήσεις που αφορούν τη συμπλήρωση ή την αμφισβήτηση του πραγματικού και κανονιστικού πλαισίου της διαφοράς της κύριας δίκης. Κατ' ουσίαν, οι εν λόγω μετέχοντες στη διαδικασία επικρίνουν τη διαπίστωση του αιτούντος δικαστηρίου ότι, κατά το γερμανικό δίκαιο, δεν υφίσταται κανένα εναλλακτικό αποτελεσματικό μέσο έννομης προστασίας, πέραν του μηχανισμού εκχώρησης απαιτήσεων, το οποίο να μπορεί να διασφαλίσει την προστασία των δικαιωμάτων των ζημιωθέντων.

69. Ωστόσο, η εκτίμηση σχετικά με την ύπαρξη άλλων μηχανισμών που παρέχουν στους ζημιωθέντες τη δυνατότητα να ασκήσουν τις αξιώσεις τους κατά του υπαιτίου παραβάσεως του δικαίου του ανταγωνισμού άπτεται της ερμηνείας του εθνικού δικαίου. Συναφώς, στο πλαίσιο της κατανομής αρμοδιοτήτων μεταξύ των δικαστηρίων της Ένωσης και των εθνικών δικαστηρίων, αφ' ης στιγμής το αιτούν δικαστήριο έχει προσδιορίσει το πραγματικό και κανονιστικό πλαίσιο εντός του οποίου εντάσσονται τα ερωτήματα που υποβάλλει, το Δικαστήριο δεν οφείλει να ελέγξει την ακρίβεια του πλαισίου αυτού [23]. Ομοίως, όσον αφορά την κριτική που αφορά το πραγματικό και κανονιστικό πλαίσιο της επίμαχης εν προκειμένω αποφάσεως περί παραπομπής, το Δικαστήριο δεν μπορεί να υποκαταστήσει το εθνικό δικαστήριο και να απαντήσει σε αυτήν.

70. Πάντως, δεδομένου ότι οι διαπιστώσεις σχετικά με το πραγματικό και κανονιστικό πλαίσιο που περιλαμβάνονται στην απόφαση περί παραπομπής αποτελούν παραδοχές στις οποίες στηρίζονται τα προδικαστικά ερωτήματα, είμαι της γνώμης ότι το Δικαστήριο θα πρέπει να επιστήσει την προσοχή του αιτούντος δικαστηρίου στην κριτική αυτή, προκειμένου αυτό να δυνηθεί να προσδιορίσει τον τρόπο με τον οποίο θα εφαρμόσει το δίκαιο της Ένωσης όπως ερμηνεύεται από το Δικαστήριο. Πράγματι, το γεγονός ότι το Δικαστήριο οφείλει να αποφανθεί

[22] Βλ. Wrbka, S., «European Consumer Protection Law: Quo Vadis? Thoughts on the Compensatory Collective Redress Debate», σε Wrbka, S., van Uytsel, S., και Siems, M. (επιμ.), *Collective Actions: Enhancing Access to Justice and Reconciling Multilayer Interests*? Cambridge University Press, Κέιμπριτζ, 2012, σ. 43.

[23] Πρβλ. απόφαση της 29ης Ιουνίου 2023, International Protection Appeals Tribunal κ.λπ. (Επίθεση στο Πακιστάν) (C-756/21, EU:C:2023:523, σκέψεις 37 και 38).

επί της αποφάσεως περί παραπομπής δεν θίγει τη δυνατότητα του αιτούντος δικαστηρίου να προβεί, ενδεχομένως, στην εξακρίβωση των παραδοχών στις οποίες στηρίζονται τα προδικαστικά του ερωτήματα [24].

71. Υπό την επιφύλαξη των ανωτέρω, πρέπει να γίνει δεκτό ότι το δεύτερο προδικαστικό ερώτημα είναι παραδεκτό.

2. Επί της ουσίας

72. Με το δεύτερο προδικαστικό ερώτημα, το αιτούν δικαστήριο ζητεί, κατ' ουσίαν, να διευκρινιστεί αν το άρθρο 101 ΣΛΕΕ, το άρθρο 2, σημείο 4, το άρθρο 3, παράγραφος 1, και το άρθρο 4 της οδηγίας 2014/104 καθώς και το άρθρο 47 του Χάρτη έχουν την έννοια ότι αντιτίθενται σε ερμηνεία του εθνικού δικαίου που έχει ως αποτέλεσμα να αποκλείεται, ελλείψει τελεσίδικης αποφάσεως που διαπιστώνει την ύπαρξη παραβάσεως του δικαίου του ανταγωνισμού, η καταπιστευτική εκχώρηση αξιώσεων αποζημίωσης για ζημίες προκληθείσες από σύμπραξη εκ μέρους των φερόμενων ως ζημιωθέντων σε αδειοδοτημένο πάροχο νομικών υπηρεσιών, προκειμένου αυτός να ασκήσει συλλογικά τις εν λόγω αξιώσεις, όταν δεν υφίστανται άλλα μέσα συλλογικής άσκησης αξιώσεων αποζημίωσης, προβλεπόμενα από τον νόμο ή από σύμβαση, που να μπορούν να θεωρηθούν ως ισοδύναμα, με συνέπεια, αφενός μεν, να είναι πρακτικώς αδύνατη ή, τουλάχιστον, υπερβολικά δυσχερής η άσκηση αγωγής για ζημίες μικρού ύψους, αφετέρου δε, να μην ασκείται καμία αγωγή στηριζόμενη σε παράβαση του άρθρου 101 ΣΛΕΕ ούτε στο πλαίσιο της εφαρμογής των κανόνων του δικαίου του ανταγωνισμού από τους δημόσιους φορείς ούτε στο πλαίσιο της εφαρμογής τους με πρωτοβουλία των ιδιωτών.

α) Επί των κρίσιμων διατάξεων

73. Το δεύτερο προδικαστικό ερώτημα αφορά την ερμηνεία του άρθρου 101 ΣΛΕΕ, του άρθρου 47 του Χάρτη καθώς και των διατάξεων της οδηγίας 2014/104. Δεδομένου ότι το ερώτημα αφορά την ερμηνεία της εν λόγω οδηγίας, πρέπει να εξεταστεί το χρονικό πεδίο εφαρμογής της. Στη συνέχεια, θα εξετάσω εν συντομία αν είναι σχετικό το άρθρο 4, παράγραφος 3, ΣΕΕ.

74. Το αιτούν δικαστήριο εκκινεί από την παραδοχή ότι το άρθρο 2, σημείο 4, και το άρθρο 3, παράγραφος 1, της οδηγίας 2014/104, των οποίων ζητείται η ερμηνεία, έχουν εφαρμογή εν προκειμένω, ανεξαρτήτως του αν οι διατάξεις αυτές θεσπίζουν δικονομικούς ή ουσιαστικούς κανόνες. Ειδικότερα, σύμφωνα με το άρθρο 22, παράγραφος 2, της εν λόγω οδηγίας, οι κρίσιμες διατάξεις της εφαρμόζονται στις αγωγές αποζημίωσης που ασκούνται μετά τις 26 Δεκεμβρίου 2014. Επιπλέον, το αιτούν δικαστήριο επισημαίνει ότι η αγωγή της κύριας δίκης αφορά πράξεις που υποστηρίζεται ότι έλαβαν χώρα έως τις 30 Ιουνίου 2019, δηλαδή πολύ μετά τη λήξη της προθεσμίας μεταφοράς της εν λόγω οδηγίας στην εσωτερική έννομη τάξη. Επομένως, κατ' εφαρμογήν της αποφάσεως Volvo και DAF Trucks [25], οι ουσιαστικοί κανόνες της ίδιας οδηγίας πρέπει να εφαρμοστούν όχι μόνο στο τμήμα της περιόδου εφαρμογής της συμπράξεως που είναι μεταγενέστερο της λήξης της προθεσμίας μεταφοράς, αλλά στο σύνολο της περιόδου εφαρμογής της συμπράξεως.

[24] Πρβλ. απόφαση της 27ης Ιουνίου 2018, Altiner και Ravn (C-230/17, EU:C:2018:497, σκέψη 23).

[25] Απόφασης της 22ας Ιουνίου 2022 (C-267/20, EU:C:2022:494).

75. Μολονότι εκτιμώ ότι οι διατάξεις που μνημονεύονται στο δεύτερο προδικαστικό ερώτημα έχουν εφαρμογή στη διαφορά της κύριας δίκης, εντούτοις δεν θεωρώ πειστική την ανάλυση του αιτούντος δικαστηρίου.

76. Υπενθυμίζεται ότι η αγωγή ασκήθηκε στις 31 Μαρτίου 2020 και αφορά την αποκατάσταση ζημιών που προκλήθηκαν από φερόμενες πρακτικές που έλαβαν χώρα μεταξύ 28 Ιουνίου 2005 και 30 Ιουνίου 2019.

77. Ως προθεσμία μεταφοράς της οδηγίας 2014/104 στην εσωτερική έννομη τάξη ορίστηκε η 27η Δεκεμβρίου 2016 (άρθρο 21, παράγραφος 1). Εξάλλου, τα εθνικά μέτρα μεταφοράς των ουσιαστικών διατάξεων της οδηγίας αυτής δεν μπορούν να έχουν αναδρομική ισχύ (άρθρο 22, παράγραφος 1), ενώ οι εθνικοί κανόνες μεταφοράς άλλων διατάξεων της εν λόγω οδηγίας, ήτοι των δικονομικών διατάξεων, δεν μπορούν να έχουν εφαρμογή σε αγωγές αποζημίωσης που ασκούνται ενώπιον εθνικού δικαστηρίου πριν από τις 26 Δεκεμβρίου 2014 (άρθρο 22, παράγραφος 2) [26].

78. Επομένως, εκ των προτέρων, προκειμένου να κριθεί η δυνατότητα διαχρονικής εφαρμογής των διατάξεων της οδηγίας 2014/104, πρέπει να διαπιστωθεί αν η επίμαχη διάταξη αποτελεί ουσιαστική διάταξη ή όχι. Πάντως, όσον αφορά το ζήτημα της διαχρονικής εφαρμογής των διατάξεων της οδηγίας αυτής, πρέπει να γίνει διάκριση αναλόγως του αν οι διατάξεις αυτές απορρέουν, υπό το πρίσμα της νομολογίας, από το ίδιο το άρθρο 101 ΣΛΕΕ ή μόνο από την εν λόγω οδηγία, οπότε απαιτείται εξέταση της δυνατότητας διαχρονικής εφαρμογής τους υπό το πρίσμα του άρθρου 22 της ίδιας οδηγίας [27].

79. Το δικαίωμα πλήρους αποζημίωσης για ζημία οφειλόμενη σε παράβαση του δικαίου του ανταγωνισμού δεν θεσπίστηκε με την οδηγία 2014/104, αλλά απορρέει άμεσα από τις διατάξεις του πρωτογενούς δικαίου, όπως αυτό ερμηνεύθηκε από το Δικαστήριο με την προγενέστερη της εκδόσεως της οδηγίας αυτής νομολογία του. Πλείονες αιτιολογικές σκέψεις της εν λόγω οδηγίας επιβεβαιώνουν την εκτίμηση αυτή [28]. Ως εκ τούτου, κατά το Δικαστήριο, τα εθνικά μέτρα μεταφοράς του άρθρου 3, παράγραφος 1, της ίδιας οδηγίας στην εσωτερική έννομη τάξη «πρέπει οπωσδήποτε να έχουν άμεση εφαρμογή στο σύνολο των αγωγών αποζημίωσης που εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής της [οδηγίας 2014/104], όπως επιβεβαιώνεται από το άρθρο της 22, παράγραφος 2» [29]. Συναφώς, λαμβανομένου υπόψη ότι η ημερομηνία άσκησης της αγωγής της κύριας δίκης, ήτοι η 31η Μαρτίου 2020, είναι πολύ μεταγενέστερη της λήξης της προθεσμίας μεταφοράς της εν λόγω οδηγίας στην εσωτερική έννομη τάξη, η επίμαχη στην κύρια δίκη αγωγή εμπίπτει αναμφίβολα στο χρονικό πεδίο εφαρμογής της οδηγίας. Κατά συνέπεια, το άρθρο 3 της εν λόγω οδηγίας έχει εφαρμογή στη διαφορά της κύριας δίκης.

[26] Επομένως, τα εθνικά μέτρα μεταφοράς των δικονομικών διατάξεων της οδηγίας 2014/104 έχουν εφαρμογή στις αγωγές που ασκούνται μετά την ημερομηνία μεταφοράς της στην εσωτερική έννομη τάξη. Τα κράτη μέλη είχαν, συνεπώς, τη διακριτική ευχέρεια να αποφασίσουν, κατά τη μεταφορά της οδηγίας στο εσωτερικό δίκαιο, αν τα εθνικά μέτρα μεταφοράς των δικονομικών διατάξεων της εν λόγω οδηγίας θα εφαρμόζονται και στις αγωγές αποζημίωσης που ασκούνται μετά τις 26 Δεκεμβρίου 2014, αλλά πριν από την ημερομηνία μεταφοράς της ίδιας οδηγίας. Βλ. απόφαση της 12ης Ιανουαρίου 2023, RegioJet (C-57/21, EU:C:2023:6, σκέψη 45).

[27] Βλ. απόφαση της 16ης Φεβρουαρίου 2023, Tráficos Manuel Ferrer (C-312/21, EU:C:2023:99, σκέψη 33).

[28] Συγκεκριμένα, όπως προκύπτει από την αιτιολογική σκέψη 4 της οδηγίας 2014/104, το δικαίωμα αποζημίωσης για ζημία που προκαλείται από παραβάσεις του δικαίου ανταγωνισμού της Ένωσης *προβλέπεται* στο δίκαιο της Ένωσης. Στο ίδιο πνεύμα, οι αιτιολογικές σκέψεις 11 και 12 της οδηγίας αυτής αναφέρουν, αντιστοίχως, ότι το δικαίωμα αυτό *κατοχυρώνεται* από τη Συνθήκη ΛΕΕ και ότι η εν λόγω οδηγία *επιβεβαιώνει* το ενωσιακό κεκτημένο σχετικά με το δικαίωμα αποζημίωσης για ζημία προκληθείσα από παραβάσεις του δικαίου ανταγωνισμού της Ένωσης, το οποίο *παρέχεται* από το δίκαιο της Ένωσης.

[29] Βλ. απόφαση της 16ης Φεβρουαρίου 2023, Tráficos Manuel Ferrer (C-312/21, EU:C:2023:99, σκέψη 35).

80. Το ζήτημα της διαχρονικής εφαρμογής του άρθρου 2, σημείο 4, της οδηγίας 2014/104 στη διαφορά της κύριας δίκης είναι πιο προβληματικό. Συγκεκριμένα, το εν λόγω άρθρο 2 περιέχει, όπως προκύπτει από τον τίτλο του, τους ορισμούς των εννοιών που χρησιμοποιούνται στην οδηγία αυτή. Εκ πρώτης όψεως, ο ορισμός μιας νομικής έννοιας η οποία χρησιμοποιείται σε πράξη του δικαίου της Ένωσης δεν έχει ουσιαστικό ή δικονομικό χαρακτήρα. Ο χαρακτήρας αυτός προκύπτει μάλλον από τη συγκεκριμένη διάταξη στην οποία χρησιμοποιείται η εν λόγω έννοια.

81. Ωστόσο, το δεύτερο προδικαστικό ερώτημα στηρίζεται σε ερμηνεία του άρθρου 2, σημείο 4, της οδηγίας 2014/104, κατά την οποία η συγκεκριμένη οδηγία καθορίζει ποιος μπορεί να αξιώσει πλήρη αποζημίωση για ζημία οφειλόμενη σε παραβάσεις του δικαίου ανταγωνισμού της Ένωσης ή, ενδεχομένως, τον τρόπο με τον οποίο μπορεί να προβληθεί το δικαίωμα αυτό. Επιπλέον, το αιτούν δικαστήριο φαίνεται να εκτιμά ότι το αποτέλεσμα που κατοχυρώνει η διάταξη αυτή απορρέει από το άρθρο 101 ΣΛΕΕ, όπως ερμηνεύεται από το Δικαστήριο στη νομολογία του. Προτείνω, επομένως, να γίνει δεκτό ότι το άρθρο 2, σημείο 4, της οδηγίας 2014/104 έχει εφαρμογή στη διαφορά της κύριας δίκης, σύμφωνα με τη λύση που έχει υιοθετήσει το Δικαστήριο στη νομολογία του σχετικά με τη διαχρονική εφαρμογή των διατάξεων της ίδιας οδηγίας οι οποίες επιβεβαιώνουν τις λύσεις που προκύπτουν από το πρωτογενές δίκαιο[30]. Με άλλα λόγια, η ερμηνεία που θα εκθέσω κατωτέρω αφορά τόσο το άρθρο 101 ΣΛΕΕ όσο και τις διατάξεις της οδηγίας 2014/104.

82. Στο δεύτερο προδικαστικό ερώτημα, το αιτούν δικαστήριο μνημονεύει και το άρθρο 4, παράγραφος 3, ΣΕΕ. Από την απόφαση περί παραπομπής συνάγεται ότι το αιτούν δικαστήριο εξομοιώνει τη διάταξη αυτή με την αρχή της αποτελεσματικότητας ή με την πρακτική αποτελεσματικότητα του άρθρου 101 ΣΛΕΕ. Ωστόσο, η ερμηνεία της τελευταίας αυτής διάταξης αρκεί για να διατυπωθεί κρίση τόσο επί της αρχής της αποτελεσματικότητας όσο και επί της πρακτικής αποτελεσματικότητας της διατάξεως αυτής[31]. Επιπλέον, υπό το καθεστώς της οδηγίας 2014/104, η αρχή της αποτελεσματικότητας εκφράζεται στο άρθρο 4 αυτής και, επομένως, απαιτείται ερμηνεία και της διατάξεως αυτής. Κατά συνέπεια, προτείνω να θεωρηθεί ότι, με το δεύτερο προδικαστικό ερώτημα, το αιτούν δικαστήριο αναφέρεται στο άρθρο 101 ΣΛΕΕ, στο άρθρο 47 του Χάρτη και στο άρθρο 2, σημείο 4, της οδηγίας 2014/104 καθώς και στο άρθρο 3, παράγραφος 1, και στο άρθρο 4 της οδηγίας αυτής.

β) Επί της απαγόρευσης του μηχανισμού εκχώρησης απαιτήσεων

1) Γενικές παρατηρήσεις

83. Προκειμένου να δοθεί απάντηση στο δεύτερο προδικαστικό ερώτημα, πρέπει προηγουμένως να προσδιοριστεί αν η ερμηνεία του εθνικού δικαίου που έχει ως αποτέλεσμα να αποκλείεται, ελλείψει τελεσίδικης αποφάσεως που διαπιστώνει την ύπαρξη παραβάσεως του δικαίου του ανταγωνισμού, η καταπιστευτική εκχώρηση αξιώσεων αποζημίωσης για ζημίες προκληθείσες από σύμπραξη εκ μέρους φερόμενων ως ζημιωθέντων σε αδειοδοτημένο πάροχο νομικών υπηρεσιών, αποτελεί πτυχή διεπόμενη άμεσα από το δίκαιο της Ένωσης ή ζήτημα το οποίο εμπίπτει στην έννομη τάξη κάθε κράτους μέλους.

[30] Βλ. σημείο 78 των παρουσών προτάσεων.

[31] Βλ., ενδεικτικά, απόφαση της 22ας Σεπτεμβρίου 2022, Vicente (Διαδικασία για την καταβολή δικηγορικής αμοιβής) (C-335/21, EU:C:2022:720, σκέψεις 54 και 75).

84. Συναφώς, διευκρινίζεται ότι με την επίμαχη στην κύρια δίκη απαγόρευση το πρόσωπο που έχει υποστεί ζημία από σύμπραξη δεν στερείται της ιδιότητας του ζημιωθέντος από παράβαση του δικαίου του ανταγωνισμού. Αντιθέτως, η απαγόρευση αυτή απορρέει από την ακυρότητα της εκχώρησης της αξίωσης του εν λόγω προσώπου σε αδειοδοτημένο πάροχο νομικών υπηρεσιών, ο οποίος ασκεί, στο όνομά του και με δικά του έξοδα, αλλά για λογαριασμό των εκχωρητών, συλλογικά τις αξιώσεις των εκχωρητών. Προκειμένου να δοθεί απάντηση στο προδικαστικό ερώτημα, πρέπει να διαπιστωθεί αν οι προϋποθέσεις εγκυρότητας της μεταβίβασης του δικαιώματος αποζημίωσης διέπονται από το δίκαιο της Ένωσης ή από το εφαρμοστέο εθνικό δίκαιο.

2) Η διάκριση μεταξύ των προϋποθέσεων θεμελίωσης του δικαιώματος προς αποζημίωση και των λεπτομερειών ασκήσεως του δικαιώματος αυτού

85. Κατά τη γνώμη μου, είναι σκόπιμο να υπενθυμιστεί η διάκριση στην οποία προέβησαν οι γενικοί εισαγγελείς J. Kokott και N. Wahl μεταξύ, αφενός, των προϋποθέσεων θεμελίωσης ευθύνης λόγω παραβάσεως του δικαίου ανταγωνισμού της Ένωσης, ή ακόμη των προϋποθέσεων θεμελίωσης του δικαιώματος λήψης αποζημίωσης, και, αφετέρου, των λεπτομερειών ασκήσεως του δικαιώματος προς αποκατάσταση της ζημίας που έχει προκληθεί από την παράβαση του δικαίου του ανταγωνισμού. Συνοπτικά, κατά τους εν λόγω γενικούς εισαγγελείς, ενώ οι πρώτες εμπίπτουν άμεσα στο δίκαιο της Ένωσης, οπότε πρέπει να αποκλείεται η εφαρμογή εθνικού μέτρου το οποίο προσκρούει στο άμεσο αποτέλεσμα του δικαίου αυτού, οι δεύτερες εμπίπτουν στο εθνικό δίκαιο και υπόκεινται στους κλασικούς περιορισμούς της δικονομικής αυτονομίας των κρατών μελών [32].

86. Συμμερίζομαι την ερμηνεία αυτή για τους εξής λόγους.

87. Πρώτον, η διχοτομία αυτή απορρέει από την κατανομή αρμοδιοτήτων μεταξύ της Ένωσης και των κρατών μελών. Από τη μια πλευρά, βάσει του άρθρου 3, παράγραφος 1, στοιχείο β′, ΣΛΕΕ, η Ένωση έχει αποκλειστική αρμοδιότητα όσον αφορά τους κανόνες ανταγωνισμού που είναι αναγκαίοι για τη λειτουργία της εσωτερικής αγοράς. Από την άλλη πλευρά, άλλοι κανόνες ισχύοντες στον τομέα του ανταγωνισμού οι οποίοι δεν εμπίπτουν στο πεδίο της ως άνω αποκλειστικής αρμοδιότητας υπάγονται, ελλείψει κανόνων του δικαίου της Ένωσης, στην αρμοδιότητα των κρατών μελών.

88. Το άρθρο 101 ΣΛΕΕ συγκαταλέγεται μεταξύ των κανόνων ανταγωνισμού οι οποίοι, όπως αυτοί που διαλαμβάνονται στο άρθρο 3, παράγραφος 1, στοιχείο β′, ΣΛΕΕ, είναι αναγκαίοι για τη λειτουργία της εσωτερικής αγοράς [33].

89. Το δικαίωμα προς αποζημίωση για ζημία προκληθείσα από παράβαση του άρθρου 101 ΣΛΕΕ δεν περιορίζεται απλώς στην αποκατάσταση της ζημίας των ζημιωθέντων, δεδομένου ότι ενισχύει, γενικότερα, την αποτελεσματική λειτουργία των κανόνων ανταγωνισμού της Ένωσης και αποθαρρύνει τις συχνά κεκαλυμμένες συμφωνίες ή πρακτικές που ενδέχεται να περιορίζουν ή να νοθεύουν τον ανταγωνισμό, συμβάλλοντας κατ' αυτόν τον τρόπο στη διατήρηση της αποτελεσματικότητας του ανταγωνισμού εντός της Ένωσης [34]. Η εφαρμογή του δικαίου του

[32] Πρβλ. προτάσεις της γενικής εισαγγελέα J. Kokott στις υποθέσεις Kone κ.λπ. (C-557/12, EU:C:2014:45, σημείο 23) και Otis Gesellschaft κ.λπ. (C-435/18, EU:C:2019:651, σημείο 44), καθώς και προτάσεις του γενικού εισαγγελέα N. Wahl στην υπόθεση Skanska Industrial Solutions κ.λπ. (C-724/17, EU:C:2019:100, σημεία 40 και 41).

[33] Βλ., κατ' αναλογίαν, απόφαση της 17ης Φεβρουαρίου 2011, TeliaSonera Sverige (C-52/09, EU:C:2011:83, σκέψη 21).

[34] Πρβλ. αποφάσεις της 20ής Σεπτεμβρίου 2001, Courage και Crehan (C-453/99, EU:C:2001:465, σκέψη 27), και της 6ης Νοεμβρίου 2012, Otis κ.λπ. (C-199/11, EU:C:2012:684, σκέψη 42).

ανταγωνισμού με πρωτοβουλία των ιδιωτών είναι, και αυτή, αναγκαία για τη λειτουργία της εσωτερικής αγοράς. Επομένως, ο καθορισμός των προϋποθέσεων που προσδιορίζουν την ύπαρξη και το βασικό περιεχόμενο του δικαιώματος αποζημίωσης για ζημία προκληθείσα από παράβαση του άρθρου 101 ΣΛΕΕ πρέπει να εμπίπτει στην αποκλειστική αρμοδιότητα της Ένωσης. Αντιθέτως, εναπόκειται σε κάθε κράτος μέλος να ορίσει τα αρμόδια δικαιοδοτικά όργανα και να ρυθμίσει τις δικονομικές προϋποθέσεις ασκήσεως των ενδίκων βοηθημάτων που αποσκοπούν στην κατοχύρωση της προστασίας των δικαιωμάτων που τα υποκείμενα δικαίου αντλούν από το άμεσο αποτέλεσμα του δικαίου της Ένωσης [35].

90. Δεύτερον, μολονότι το Δικαστήριο δεν έχει αναγνωρίσει ρητώς τη διάκριση στην οποία προέβησαν οι γενικοί εισαγγελείς, εντούτοις επαναλαμβάνει τη διάκριση αυτή στη νομολογία του. Ειδικότερα, το Δικαστήριο έχει επισημάνει ότι, κατ' αντιδιαστολή προς τους κανόνες που αφορούν την εκτίμηση των αποδείξεων και τον απαιτούμενο βαθμό αποδείξεως οι οποίοι, ελλείψει σχετικών κανόνων της Ένωσης, εμπίπτουν στη δικονομική αυτονομία των κρατών μελών, τα συστατικά στοιχεία της παραβάσεως πρέπει να πληρούνται προκειμένου να διαπιστωθεί η ευθύνη επιχειρήσεως για εναρμονισμένη πρακτική [36]. Με το ίδιο σκεπτικό, το Δικαστήριο εξετάζει σε τακτική βάση το ζήτημα του ποιος δικαιούται να επικαλεστεί το δικαίωμα αποζημίωσης για ζημία προκληθείσα από τέτοια παράβαση υπό το πρίσμα της πρακτικής αποτελεσματικότητας του άρθρου 101 ΣΛΕΕ [37].

91. Τρίτον, η οδηγία 2014/104 επιβεβαιώνει την ερμηνεία αυτή. Συγκεκριμένα, το άρθρο 4 της οδηγίας αυτής, το οποίο τιτλοφορείται «Αρχές της αποτελεσματικότητας και της ισοδυναμίας», διευκρινίζει ότι, σύμφωνα με την αρχή της αποτελεσματικότητας, τα κράτη μέλη διασφαλίζουν ότι το σύνολο *των εθνικών κανόνων και διαδικασιών που αφορούν την άσκηση αγωγών αποζημίωσης* σχεδιάζονται και εφαρμόζονται κατά τρόπο ώστε να μην καθίσταται εκ των πραγμάτων αδύνατη ή υπερβολικά δυσχερής η άσκηση του *ενωσιακού δικαιώματος για την καταβολή πλήρους αποζημίωσης για ζημία* προκληθείσα από παράβαση του δικαίου ανταγωνισμού.

92. Υπό τις συνθήκες αυτές, πρέπει να γίνει δεκτό ότι το δίκαιο της Ένωσης καθορίζει τις προϋποθέσεις θεμελίωσης του δικαιώματος αποζημίωσης για ζημία προκληθείσα από τέτοια παράβαση.

93. Γενικότερα, στο ιδιωτικό δίκαιο, υπό την επιφύλαξη της περίπτωσης κατά την οποία ειδική διάταξη περιορίζει τον κύκλο των προσώπων που μπορούν να θεωρηθούν ως θιγόμενοι από παράβαση κανόνα δικαίου, το ζήτημα του ποιος δικαιούται αποζημίωση προκύπτει από τον συνδυασμό των προϋποθέσεων που θεμελιώνουν την ευθύνη, ήτοι του υποστατού της ζημίας, του αιτιώδους συνδέσμου μεταξύ της ζημίας και της προβαλλόμενης συμπεριφοράς καθώς και του παράνομου χαρακτήρα της προσαπτόμενης συμπεριφοράς. Βάσει των προϋποθέσεων αυτών μπορεί να προσδιοριστεί η ταυτότητα του ζημιωθέντος ο οποίος έχει δικαίωμα αποκατάστασης της ζημίας. Συνακόλουθα, το δίκαιο της Ένωσης καθορίζει ποιος δύναται να επικαλεστεί δικαίωμα αποζημίωσης για ζημία προκληθείσα από παράβαση του άρθρου 101 ΣΛΕΕ μέσω των προϋποθέσεων που θεμελιώνουν την ευθύνη λόγω παραβάσεως του δικαίου του ανταγωνισμού.

[35] Πρβλ. απόφαση της 20ής Σεπτεμβρίου 2001, Courage και Crehan (C-453/99, EU:C:2001:465, σκέψη 29).

[36] Πρβλ. αποφάσεις της 21ης Ιουλίου 2016, VM Remonts κ.λπ. (C-542/14, EU:C:2016:578, σκέψη 21), καθώς και της 14ης Μαρτίου 2019, Skanska Industrial Solutions κ.λπ. (C-724/17, EU:C:2019:204, σκέψεις 26 έως 28).

[37] Βλ. μνημονευόμενη νομολογία στην υποσημείωση 8 των παρουσών προτάσεων.

94. Ενώ το δίκαιο της Ένωσης καθορίζει ποιος μπορεί να επικαλεστεί το δικαίωμα πλήρους αποζημίωσης για ζημία προκληθείσα από παράβαση του δικαίου του ανταγωνισμού, πρέπει ακόμη να εξεταστεί εάν καθορίζει και το κατά πόσον ένα τέτοιο δικαίωμα αποζημίωσης είναι μεταβιβάσιμο, καθώς και τις προϋποθέσεις εγκυρότητας της εκχώρησής του.

3) Οι προϋποθέσεις εγκυρότητας της εκχώρησης

95. Η δυνατότητα μεταβίβασης μιας απαίτησης[38], ή ενός δικαιώματος, είναι ένα από τα χαρακτηριστικά τα οποία καθορίζουν αν το δικαίωμα αυτό μπορεί να αποτελέσει αντικείμενο εκχώρησης. Κατ' ουσίαν, στον τομέα του ιδιωτικού δικαίου, η πλειονότητα των χρηματικών αξιώσεων γενικού χαρακτήρα μπορεί να αποτελέσει αντικείμενο εκχώρησης[39].

96. Σχετικά με το ζήτημα κατά πόσον είναι έγκυρη η εκχώρηση απαιτήσεως αποζημίωσης κατά της Ένωσης, το Δικαστήριο έκρινε ότι μια τέτοια απαίτηση μπορούσε να αποτελέσει αντικείμενο εκχώρησης, αλλά ότι, σύμφωνα με την κοινή στα δίκαια των κρατών μελών γενική αρχή που έχει εφαρμογή και στην έννομη τάξη της Ένωσης, η καταχρηστική εκχώρηση δεν μπορεί να αντιταχθεί κατά των οικείων αρχών[40]. Ωστόσο, από την εκτίμηση αυτή δεν μπορεί να συναχθεί ότι το δίκαιο της Ένωσης καθορίζει τις προϋποθέσεις εγκυρότητας κάθε αξίωσης αποζημίωσης που πηγάζει από το δίκαιο της Ένωσης. Συγκεκριμένα, σύμφωνα με το άρθρο 340, δεύτερο εδάφιο, ΣΛΕΕ, η εξωσυμβατική ευθύνη της Ένωσης διέπεται από τις γενικές αρχές που είναι κοινές στα δίκαια των κρατών μελών. Επομένως, το ζήτημα της κατανομής αρμοδιοτήτων μεταξύ της Ένωσης και των κρατών μελών δεν τίθεται με τον ίδιο τρόπο στο πλαίσιο της ευθύνης αυτής και στην περίπτωση που, όπως εν προκειμένω, το δίκαιο της Ένωσης καθορίζει μόνον τις προϋποθέσεις που θεμελιώνουν την οικεία απαίτηση.

97. Προσφάτως, στο πλαίσιο του δικαιώματος αποζημίωσης των επιβατών αεροπορικών μεταφορών που κατοχυρώνει ο κανονισμός (ΕΚ) 261/2004[41], το Δικαστήριο περιέγραψε την εκχώρηση του συγκεκριμένου δικαιώματος σε τρίτο, η οποία γίνεται για την αποφυγή δυσχερειών και εξόδων που θα μπορούσαν να αποθαρρύνουν τον επιβάτη από το να επιδιώξει προσωπικά την απαίτηση, ως τρόπο ασκήσεως του εν λόγω δικαιώματος αποζημίωσης[42]. Συγχρόνως, το Δικαστήριο επισήμανε ότι ο επιβάτης μπορεί να εκχωρήσει την απαίτησή του σε τρίτο «εφόσον τούτο προβλέπεται από το σχετικό εθνικό δίκαιο»[43]. Η εκτίμηση αυτή μπορεί να

[38] Στο γερμανικό δίκαιο, το άρθρο 33 του Einführungsgesetz zum Bürgerlichen Gesetzbuch (εισαγωγικού νόμου του αστικού κώδικα), όπως ίσχυε μέχρι την έναρξη ισχύος, στις 17 Δεκεμβρίου 2009, του άρθρου 1 του Gesetz zur Anpassung der Vorschriften des Internationalen Privatrechts an die Verordnung (EG) Nr. 593/2008 (νόμου περί προσαρμογής του ιδιωτικού διεθνούς δικαίου στον κανονισμό [Ρώμη Ι]), της 25ης Ιουνίου 2009 (BGBl. 2009 I, σ. 1574), όριζε στην παράγραφο 2 ότι «[το] δίκαιο που διέπει τη μεταβιβαζόμενη απαίτηση καθορίζει *τη δυνατότητα μεταβίβασής της*, τη σχέση μεταξύ του νέου δανειστή και του οφειλέτη, τις προϋποθέσεις υπό τις οποίες η μεταβίβαση μπορεί να αντιταχθεί κατά του οφειλέτη και το αποσβεστικό αποτέλεσμα της εκπλήρωσης της παροχής από αυτόν». Η υπογράμμιση δική μου.

[39] Βλ. άρθρο 11:302 των αρχών του ευρωπαϊκού δικαίου των συμβάσεων («Principles of European Contract Law») και άρθρο III:5:109 του σχεδίου κοινού πλαισίου αναφοράς («Draft Common Frame of Reference»). Βλ., επίσης, von Bar, Ch., Clive, E., Schulte-Nölke, H., κ.λπ. (επιμ.), *Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law: Draft Common Frame of Reference (DCFR)*, Outline Edition, Sellier European Law Publishers, Μόναχο, 2009, σ. 260. Κατ' ουσίαν, οι εν λόγω διατάξεις του πρότυπου κανονισμού ευρωπαϊκού ιδιωτικού δικαίου αναφέρονται στις απαιτήσεις και στα δικαιώματα τα οποία, κατ' αρχήν, δεν μπορούν να αποτελέσουν αντικείμενο εκχώρησης.

[40] Βλ. αποφάσεις της 4ης Οκτωβρίου 1979, Ireks-Arkady κατά ΕΟΚ (238/78, EU:C:1979:226, σκέψη 5), και της 1ης Μαρτίου 1983, DEKA Getreideprodukte κατά ΕΟΚ (250/78, EU:C:1983:49, σκέψη 15). Βλ., επίσης, προτάσεις του γενικού εισαγγελέα G. F. Mancini στην υπόθεση DEKA Getreideprodukte κατά ΕΟΚ (250/78, EU:C:1983:5, σημείο 6).

[41] Κανονισμός του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 11ης Φεβρουαρίου 2004, για τη θέσπιση κοινών κανόνων αποζημίωσης των επιβατών αεροπορικών μεταφορών και παροχής βοήθειας σε αυτούς σε περίπτωση άρνησης επιβίβασης και ματαίωσης ή μεγάλης καθυστέρησης της πτήσης και για την κατάργηση του κανονισμού (ΕΟΚ) αριθ. 295/91 (ΕΕ 2004, L 46, σ. 1).

[42] Βλ. απόφαση της 29ης Φεβρουαρίου 2024, Eventmedia Soluciones (C-11/23, EU:C:2024:194, σκέψη 43).

[43] Βλ. απόφαση της 29ης Φεβρουαρίου 2024, Eventmedia Soluciones (C-11/23, EU:C:2024:194, σκέψη 44).

ισχύσει και στην υπό κρίση υπόθεση, καθόσον εξ αυτής συνάγεται ότι η εκχώρηση του δικαιώματος αποζημίωσης μπορεί να αποτελεί τρόπο ασκήσεως του εν λόγω δικαιώματος και ότι οι περιορισμοί μιας τέτοιας εκχώρησης καθορίζονται από το εθνικό δίκαιο.

98. Συγκεκριμένα, μπορεί βεβαίως να θεωρηθεί ότι η δυνατότητα μεταβίβασης του δικαιώματος αποζημίωσης απορρέει, αυτή καθεαυτήν, από την ίδια τη φύση του εν λόγω δικαιώματος και, επομένως, άμεσα από το δίκαιο της Ένωσης. Ωστόσο, η υπό κρίση υπόθεση αφορά τις προϋποθέσεις εγκυρότητας της εκχώρησης του δικαιώματος αποζημίωσης το οποίο οι φερόμενοι ως ζημιωθέντες, όπως και οι επιβάτες αεροπορικών μεταφορών, αντλούν απευθείας από το δίκαιο της Ένωσης. Στο πλαίσιο αυτό, η εκχώρηση του δικαιώματος πλήρους αποζημίωσης για ζημία προκληθείσα από παράβαση του δικαίου του ανταγωνισμού αποτελεί, και αυτή, τρόπο ασκήσεως του εν λόγω δικαιώματος από τον δικαιούχο του. Επομένως, οι προϋποθέσεις υπό τις οποίες μπορεί να λάβει χώρα μια τέτοια εκχώρηση καθορίζονται από το εθνικό δίκαιο.

99. Σε αντίθεση με τις εκτιμήσεις που διατυπώνει το αιτούν δικαστήριο στην αίτηση προδικαστικής αποφάσεως[44], η ως άνω ερμηνεία δεν κλονίζεται από τα συμπεράσματα που μπορούν να συναχθούν από το άρθρο 2, σημείο 4, της οδηγίας 2014/104.

4) Το άρθρο 2, σημείο 4, της οδηγίας 2014/104

100. Το γεγονός ότι το άρθρο 2, σημείο 4, της οδηγίας 2014/104 αναφέρεται, στην τρίτη περίπτωση που μνημονεύεται στην εν λόγω διάταξη, στα αιτήματα που υποβάλλονται από «φυσικό ή νομικό πρόσωπο στο οποίο έχει μεταβιβαστεί το δικαίωμα του φερόμενου ως ζημιωθέντα, περιλαμβανομένου του προσώπου στο οποίο περιήλθε η αξίωση», δεν συνεπάγεται ότι το δίκαιο της Ένωσης επιβάλλει στα κράτη μέλη ένα είδος μηχανισμού εκχώρησης ή συγκεκριμένες προϋποθέσεις εγκυρότητας μιας τέτοιας εκχώρησης.

101. Συγκεκριμένα, η αναφορά αυτή περιλαμβάνεται σε διάταξη η οποία ορίζει την έννοια της «αγωγής αποζημίωσης» για τους σκοπούς της οδηγίας 2014/104. Επομένως, αποσαφηνίζει το ζήτημα αν οι διατάξεις εν λόγω της οδηγίας εφαρμόζονται και στις διαδικασίες που κινούνται από πρόσωπα που έχουν διαδεχθεί τους ζημιωθέντες στα δικαιώματά τους[45]. Αντιθέτως, όπως υποστηρίζει η Επιτροπή στις γραπτές παρατηρήσεις της, ο νομικός ορισμός μιας έννοιας ουδόλως συνεπάγεται υποχρέωση των κρατών μελών να θεσπίσουν τον μηχανισμό εκχώρησης στο ουσιαστικό δίκαιο. Επομένως, ο ορισμός αυτός δεν καθορίζει ούτε αν ούτε υπό ποιες προϋποθέσεις το δικαίωμα πλήρους αποζημίωσης για ζημία προκληθείσα από παράβαση του δικαίου του ανταγωνισμού μπορεί να εκχωρηθεί από πρόσωπο που έχει υποστεί τέτοια ζημία.

102. Επιπλέον, η υποχρέωση αναγνώρισης του μηχανισμού εκχώρησης δεν μπορεί να συναχθεί ούτε από την παραπομπή στο εθνικό δίκαιο που περιλαμβάνεται στο άρθρο 2, σημείο 4, δεύτερη περίπτωση, της οδηγίας 2014/104. Είναι βεβαίως αληθές ότι στην περίπτωση αυτή γίνεται παραπομπή στο εθνικό δίκαιο («κάποιον που ενεργεί για λογαριασμό ενός ή περισσότερων φερόμενων ως ζημιωθέντων, *εφόσον το ενωσιακό ή το εθνικό δίκαιο προβλέπει αυτή τη δυνατότητα*»[46]), ενώ τέτοια παραπομπή δεν περιλαμβάνεται στην τρίτη περίπτωση που αφορά τη διαδοχή στα δικαιώματα του φερόμενου ως ζημιωθέντος.

[44] Βλ. σημείο 37 των παρουσών προτάσεων.

[45] Επομένως, η επίμαχη αναφορά απαντά στο παρόμοιο ζήτημα που εξέτασε το Δικαστήριο στην απόφαση της 17ης Ιουνίου 2021, M.I.C.M. (C-597/19, EU:C:2021:492, σκέψη 77), όσον αφορά άλλη οδηγία. Με τη συγκεκριμένη απόφαση, το Δικαστήριο έκρινε ότι ο εκδοχέας μπορούσε να επικαλεστεί τα μέτρα, τις διαδικασίες και τα μέτρα αποκατάστασης που προβλέπονται από την επίμαχη στην υπόθεση εκείνη οδηγία.

[46] Η υπογράμμιση δική μου.

103. Ωστόσο, αφενός, κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση, η Επιτροπή διευκρίνισε ότι η έλλειψη παραπομπής στο εθνικό δίκαιο, στο άρθρο 2, σημείο 4, τρίτη περίπτωση, της οδηγίας 2014/104, οφείλεται στο ότι, κατά τον χρόνο έκδοσης της οδηγίας αυτής, το σύνολο των κρατών μελών αναγνώριζαν τη δυνατότητα εκχώρησης της αξίωσης προς αποζημίωση. Πράγματι, όπως προανέφερα [47], η μεταβίβαση απαιτήσεως που απορρέει από παράνομο γεγονός γίνεται δεκτή στην έννομη τάξη της Ένωσης, δεδομένου ότι αντανακλά γενική αρχή που είναι κοινή στα δίκαια των κρατών μελών.

104. Αφετέρου, το γεγονός ότι, σε αντίθεση με την τρίτη περίπτωση, η δεύτερη περίπτωση του άρθρου 2, σημείο 4, της οδηγίας 2014/104 παραπέμπει στο δίκαιο της Ένωσης και στο εθνικό δίκαιο πρέπει να ερμηνευθεί υπό το πρίσμα της αιτιολογικής σκέψης 13 της οδηγίας αυτής. Συγκεκριμένα, η εν λόγω αιτιολογική σκέψη αναφέρει ότι το δικαίωμα αποζημίωσης αναγνωρίζεται σε κάθε φυσικό ή νομικό πρόσωπο, μνημονεύοντας, στο πλαίσιο αυτό, «τους καταναλωτές, τις επιχειρήσεις και τις δημόσιες αρχές», αλλά ότι η εν λόγω οδηγία δεν θα πρέπει να υποχρεώνει τα κράτη μέλη να θεσπίσουν μηχανισμούς συλλογικής έννομης προστασίας για τους σκοπούς της εφαρμογής των άρθρων 101 και 102 ΣΛΕΕ.

105. Επί του παρόντος, τα συλλογικά μέσα έννομης προστασίας εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής της οδηγίας (ΕΕ) 2020/1828 [48]. Η οδηγία αυτή περιγράφει τη συλλογική αγωγή ως αγωγή που ασκείται από νομιμοποιούμενο φορέα για λογαριασμό καταναλωτών [49]. Το ζήτημα της συμπερίληψης στο πεδίο εφαρμογής της εν λόγω οδηγίας των παραβάσεων του δικαίου του ανταγωνισμού αποτέλεσε αντικείμενο συζητήσεων κατά τη διάρκεια των προπαρασκευαστικών εργασιών της οδηγίας. Λόγω επιφυλάξεων σχετικά με την ακολουθητέα προσέγγιση, η συμπερίληψη αυτή τελικώς εγκαταλείφθηκε [50].

106. Το γεγονός ότι, κατά τη διάρκεια των προπαρασκευαστικών εργασιών, εκφράστηκαν αντίθετες αντιλήψεις σχετικά με τη ρύθμιση, στο επίπεδο του δικαίου της Ένωσης, των συλλογικών αγωγών που αφορούν παραβάσεις του δικαίου του ανταγωνισμού, καταδεικνύει ότι, εν αντιθέσει προς την εκχώρηση απαιτήσεως που απορρέει από παράνομο γεγονός, η οποία γίνεται γενικώς δεκτή στις έννομες τάξεις των κρατών μελών [51], τέτοια ειδική μορφή αγωγής δεν ήταν ομόφωνα αποδεκτή εντός της Ένωσης. Κατά τη γνώμη μου, το γεγονός αυτό εξηγεί γιατί ο νομοθέτης παρέπεμψε, στο άρθρο 2, σημείο 4, της οδηγίας 2014/104, στο εθνικό δίκαιο και στο δίκαιο της Ένωσης όσον αφορά τη διαθεσιμότητα των συλλογικών μέσων έννομης προστασίας.

107. Λαμβανομένων υπόψη των ανωτέρω, πρέπει να γίνει δεκτό ότι η εκχώρηση του δικαιώματος προς αποζημίωση για ζημία προκληθείσα από παράβαση του δικαίου του ανταγωνισμού σε αδειοδοτημένο πάροχο νομικών υπηρεσιών, ο οποίος ασκεί, στο όνομά του και με δικά του έξοδα, αλλά για λογαριασμό των εκχωρούντων, συλλογικά τις αξιώσεις τους, αποτελεί τρόπο ασκήσεως του δικαιώματος αυτού.

47 Βλ. σημείο 96 των παρουσών προτάσεων.

48 Οδηγία του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 25ης Νοεμβρίου 2020, σχετικά με τις αντιπροσωπευτικές αγωγές για την προστασία των συλλογικών συμφερόντων των καταναλωτών και για την κατάργηση της οδηγίας 2009/22/ΕΚ (ΕΕ 2020, L 409, σ. 1).

49 Βλ. άρθρο 3, σημείο 5, της οδηγίας 2020/1828.

50 Πρβλ. Rodger, B. J., Sousa Ferro, M., και Marcos, F., «A Panacea for Competition Law Damages Actions in the EU? A Comparative View of the Implementation of the EU Antitrust Damages Directive in Sixteen Member States», *Maastricht Journal of European and Comparative Law*, 2019, τόμος 26, αριθ. 4, σ. 502 και 503. Τελικά, κατά το άρθρο 2, παράγραφος 1, της οδηγίας 2020/1828, η εν λόγω οδηγία αφορά μόνον τις αντιπροσωπευτικές αγωγές που ασκούνται λόγω παραβάσεων που προκαλούν ή ενδέχεται να προκαλέσουν ζημία των συλλογικών συμφερόντων των καταναλωτών. Επιπλέον, η οδηγία αυτή αφορά μόνον τις παραβάσεις των διατάξεων του δικαίου της Ένωσης που μνημονεύονται στο παράρτημα Ι της οδηγίας, το δε άρθρο 101 ΣΛΕΕ δεν περιλαμβάνεται μεταξύ αυτών.

51 Βλ. σημείο 96 των παρουσών προτάσεων.

γ) Επί της συμβατότητας της απαγόρευσης του μηχανισμού εκχώρησης απαιτήσεων προς το δίκαιο της Ένωσης

108. Οι προϋποθέσεις εγκυρότητας της εκχώρησης του δικαιώματος αποζημίωσης για ζημία προκληθείσα από παράβαση του δικαίου του ανταγωνισμού σε αδειοδοτημένο πάροχο νομικών υπηρεσιών διέπονται όχι από το δίκαιο της Ένωσης, αλλά από το εφαρμοστέο εθνικό δίκαιο. Ωστόσο, σύμφωνα με την αρχή της δικονομικής αυτονομίας, οι προϋποθέσεις αυτές δεν μπορεί να είναι λιγότερο ευνοϊκές από εκείνες που αφορούν παρόμοιες απαιτήσεις στηριζόμενες στο εσωτερικό δίκαιο (αρχή της ισοδυναμίας) ούτε να είναι τέτοιες ώστε να καθιστούν πρακτικώς αδύνατη ή υπερβολικά δυσχερή την αποζημίωση (αρχή της αποτελεσματικότητας)[52]. Εφόσον η απόφαση περί παραπομπής αναφέρεται μόνο στην αρχή της αποτελεσματικότητας, η ανάλυσή μου θα επικεντρωθεί σε αυτήν. Πριν από την εξέταση της αρχής αυτής, πρέπει να επισημανθεί ότι το δεύτερο προδικαστικό ερώτημα αφορά τόσο την αρχή της αποτελεσματικότητας όσο και το άρθρο 47 του Χάρτη. Επομένως, εγείρεται το ζήτημα αν η επίμαχη στην κύρια δίκη απαγόρευση πρέπει να εξεταστεί υπό το πρίσμα της αρχής της αποτελεσματικότητας ή υπό το πρίσμα του Χάρτη.

1) Η αρχή της αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας

109. Η Επιτροπή τονίζει ότι η επίμαχη στην κύρια δίκη απαγόρευση περιορίζει έναν από τους τρόπους πρόσβασης στη δικαιοσύνη επιβάλλοντας περιορισμούς στην εκχώρηση αξιώσεων αποζημίωσης βάσει του δικαίου του ανταγωνισμού. Η Επιτροπή εξετάζει την απαγόρευση αυτή υπό το πρίσμα της αρχής της αποτελεσματικότητας και του άρθρου 47 του Χάρτη.

110. Συναφώς, ενώ βεβαίως το άρθρο 47, πρώτο εδάφιο, του Χάρτη κατοχυρώνει δικαίωμα δικονομικής φύσης[53], για τον ζημιωθέντα από παράβαση του άρθρου 101 ΣΛΕΕ, η επίμαχη στην κύρια δίκη απαγόρευση απορρέει από την ακυρότητα της εκχώρησης κατά το ουσιαστικό δίκαιο και, επομένως, αφορά τον μηχανισμό εκχώρησης που λαμβάνει χώρα πριν από την ένδικη διαδικασία. Εκ των προτέρων, θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι δεν πρόκειται για περιορισμό του δικαιώματος αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας του ζημιωθέντος από παράβαση του δικαίου του ανταγωνισμού. Κατά τη συλλογιστική αυτή, οι δικονομικές συνέπειες της εν λόγω ακυρότητας, ήτοι η έλλειψη ενεργητικής νομιμοποίησης, αποτελούν, ως προς τον εκδοχέα, αποκλειστικώς και μόνον συνέπειες της ακυρότητας των συμβάσεων εκχώρησης.

111. Ωστόσο, το άρθρο 47 του Χάρτη καθιερώνει την αντίληψη περί υπάρξεως συνδέσμου μεταξύ του δικονομικού δικαιώματος αποτελεσματικής προσφυγής και του δικαιώματος που αντλείται από το δίκαιο της Ένωσης. Συγκεκριμένα, κατά το ίδιο το γράμμα της διατάξεως αυτής, το δικαίωμα αποτελεσματικής προσφυγής αφορά την περίπτωση κατά την οποία προσβάλλονται τα δικαιώματα και οι ελευθερίες που διασφαλίζονται από το δίκαιο της Ένωσης. Δεν υπάρχει καμία αμφιβολία ότι τα δικαιώματα και οι ελευθερίες μπορούν να είναι ουσιαστικής φύσεως. Πράγματι, δεν αμφισβητείται ότι οι φερόμενοι ως ζημιωθέντες από παράβαση του άρθρου 101 ΣΛΕΕ μπορούν να επικαλεστούν το δικαίωμα σε δίκαιη δίκη, το οποίο κατοχυρώνεται στο άρθρο 47 του Χάρτη[54].

[52] Πρβλ. απόφαση της 28ης Ιουνίου 2022, Επιτροπή κατά Ισπανίας (Παραβίαση του δικαίου της Ένωσης από τον νομοθέτη) (C-278/20, EU:C:2022:503, σκέψη 33).

[53] Πρβλ. απόφαση της 22ας Δεκεμβρίου 2010, DEB (C-279/09, EU:C:2010:811, σκέψη 40), στην οποία το Δικαστήριο επισήμανε ότι το δικαίωμα αποτελεσματικής προσφυγής ενώπιον δικαστηρίου, το οποίο κατοχυρώνεται στο άρθρο 47 του Χάρτη, περιλαμβάνεται στο κεφάλαιο VI του Χάρτη, ο οποίος αφορά τη δικαιοσύνη και στον οποίο κατοχυρώνονται και άλλες δικονομικές αρχές.

[54] Πρβλ. απόφαση της 11ης Ιουλίου 2024, Volvo (Κλήτευση στην έδρα θυγατρικής της εναγομένης) (C-632/22, EU:C:2024:601, σκέψη 54).

112. Εξάλλου, το Δικαστήριο δέχθηκε ότι εθνική ρύθμιση που προβλέπει ότι ο εργαζόμενος ορισμένου χρόνου του οποίου η σύμβαση εργασίας καταγγέλλεται με προειδοποίηση δεν ενημερώνεται εκ προοιμίου εγγράφως για τον λόγο ή τους λόγους της απόλυσής του περιορίζει την πρόσβαση του εν λόγω εργαζομένου ορισμένου χρόνου στη δικαιοσύνη, η οποία διασφαλίζεται ιδίως με την κατοχύρωση του δικαιώματος του άρθρου 47 του Χάρτη. Πράγματι, ο εν λόγω εργαζόμενος στερείται, κατ' αυτόν τον τρόπο, πληροφορίες που είναι σημαντικές για την εκτίμηση του τυχόν αδικαιολόγητου χαρακτήρα της απόλυσής του και, κατά περίπτωση, για την προετοιμασία της αγωγής του κατά της απόλυσης αυτής[55]. Επρόκειτο, συνεπώς, για εθνική ρύθμιση ουσιαστικής φύσεως που επέφερε συνέπειες στο δικονομικό πεδίο, οι οποίες μπορούσαν να θεωρηθούν ως περιορισμός του δικαιώματος που κατοχυρώνεται στο άρθρο 47 του Χάρτη.

113. Υπό τις ανωτέρω συνθήκες, η επίμαχη στην κύρια δίκη απαγόρευση πρέπει, και αυτή, να θεωρηθεί ως περιορισμός της αρχής της αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας.

114. Όταν πρόκειται για την αρχή της αποτελεσματικότητας και την αρχή της αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας που κατοχυρώνεται στο άρθρο 47 του Χάρτη, το Δικαστήριο τείνει να εξετάζει κατά πόσον οι δικονομικές προϋποθέσεις συνεπάγονται μη αμελητέο κίνδυνο να μην ασκήσουν τις αξιώσεις τους οι δικαιούχοι δικαιώματος που διασφαλίζεται από την έννομη τάξη της Ένωσης[56]. Με άλλα λόγια, η απαίτηση που απορρέει από την αρχή της αποτελεσματικότητας, η οποία συνίσταται στο να μην καθίσταται πρακτικώς αδύνατη ή υπερβολικά δυσχερής η άσκηση του δικαιώματος, ερμηνεύεται, σε μια τέτοια περίπτωση, υπό την έννοια της υπάρξεως κινδύνου αδράνειας των πολιτών.

115. Επιπλέον, όπως παρατηρεί το αιτούν δικαστήριο[57], η αρχή της αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας ασφαλώς δεν είναι απόλυτη. Ωστόσο, ο περιορισμός της αρχής αυτής πρέπει να συνάδει με το άρθρο 52, παράγραφος 1, του Χάρτη, κατά το οποίο κάθε περιορισμός στην άσκηση θεμελιώδους δικαιώματος πρέπει όχι μόνο να «προβλέπεται από το νόμο» και να σέβεται το βασικό περιεχόμενο του δικαιώματος αυτού, αλλά και, επιπλέον, τηρουμένης της αρχής της αναλογικότητας, μπορεί να επιβάλλεται μόνον εφόσον είναι αναγκαίος και ανταποκρίνεται πραγματικά σε σκοπούς γενικού συμφέροντος που αναγνωρίζει η Ένωση ή στην ανάγκη προστασίας των δικαιωμάτων και ελευθεριών των τρίτων.

116. Όπως θα καταδείξω στη συνέχεια, η απαίτηση που απορρέει από την αρχή της αποτελεσματικότητας μπορεί, και αυτή, να αποτελέσει αντικείμενο ορισμένων παραχωρήσεων.

117. Επομένως, προτείνω η επίμαχη στην κύρια δίκη απαγόρευση να εξεταστεί από κοινού όσον αφορά τη συμβατότητά της τόσο προς την αρχή της αποτελεσματικότητας όσο και προς την αρχή της αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας.

2) Η συνδυαστική εφαρμογή των αρχών της αποτελεσματικότητας και της αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας

118. Ελλείψει σχετικών κανόνων του δικαίου της Ένωσης, σύμφωνα με την αρχή της δικονομικής αυτονομίας, εναπόκειται στην εσωτερική έννομη τάξη κάθε κράτους μέλους να ρυθμίσει τις δικονομικές προϋποθέσεις ασκήσεως των ενδίκων βοηθημάτων που αποσκοπούν στην

[55] Βλ. απόφαση της 20ής Φεβρουαρίου 2024, X (Μη αιτιολόγηση καταγγελίας) (C-715/20, EU:C:2024:139, σκέψη 78).

[56] Πρβλ. απόφαση της 13ης Σεπτεμβρίου 2018, Profi Credit Polska (C-176/17, EU:C:2018:711, σκέψη 61 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

[57] Βλ. σημείο 40 των παρουσών προτάσεων.

κατοχύρωση της προστασίας των δικαιωμάτων που οι πολίτες αντλούν από το άμεσο αποτέλεσμα του δικαίου της Ένωσης. Η αρχή της αποτελεσματικότητας επιτάσσει η προστασία των δικαιωμάτων που αντλούν οι ιδιώτες από το δίκαιο της Ένωσης να μην υπόκειται σε κανόνες που μπορούν να καταστήσουν πρακτικώς αδύνατη ή υπερβολικά δυσχερή την άσκηση των δικαιωμάτων αυτών [58].

119. Οφείλω να επισημάνω ότι τα εθνικά μέτρα που διέπουν, από την άποψη του ουσιαστικού δικαίου, το κύρος της εκχώρησης μιας απαίτησης αποτελούν «δικονομικές προϋποθέσεις» κατά την έννοια της δικονομικής αυτονομίας των κρατών μελών [59]. Επομένως, η αρχή της αποτελεσματικότητας είναι αντίθετη στην απαγόρευση του επίμαχου στην κύρια δίκη μηχανισμού εκχώρησης απαιτήσεων μόνον εφόσον η απαγόρευση αυτή καθιστά πρακτικώς αδύνατη ή υπερβολικά δυσχερή την άσκηση του δικαιώματος πλήρους αποζημίωσης για ζημία προκληθείσα από σύμπραξη. Επιπλέον, όπως προανέφερα [60], το άρθρο 47 του Χάρτη έχει ως συνέπεια ότι οι εν λόγω προϋποθέσεις δεν μπορούν να συνεπάγονται τον μη αμελητέο κίνδυνο οι δικαιούχοι δικαιώματος που διασφαλίζεται από την έννομη τάξη της Ένωσης να μην ασκήσουν τις αξιώσεις τους.

120. Το δεύτερο προδικαστικό ερώτημα στηρίζεται στην παραδοχή ότι η επίμαχη στην κύρια δίκη απαγόρευση έχει αυτό το αποτέλεσμα και καθιστά πρακτικώς αδύνατη ή, εν πάση περιπτώσει, υπερβολικά δυσχερή την άσκηση αγωγής για ζημίες μικρού ύψους. Μολονότι δεν είναι βέβαιο ότι η αγωγή της κύριας δίκης αφορά ζημίες τέτοιου ύψους, το αιτούν δικαστήριο φαίνεται να θεωρεί ότι τούτο ισχύει.

121. Εν πάση περιπτώσει, κατά τον έλεγχο εθνικού μέτρου υπό το πρίσμα της αρχής της αποτελεσματικότητας, δεν αρκεί να εξετάζεται το μέτρο αυτό μεμονωμένα. Αντιθέτως, πρέπει να λαμβάνεται υπόψη το σύνολο των στοιχείων του επίμαχου εθνικού καθεστώτος.

122. Συναφώς, το αιτούν δικαστήριο επισημαίνει, αφενός, ότι στο γερμανικό δίκαιο δεν υφίσταται καμία άλλη βάσιμη εναλλακτική επιλογή πλην του επίμαχου στην κύρια δίκη μηχανισμού εκχώρησης απαιτήσεων και, αφετέρου, ότι η εθνική νομοθεσία είναι αντίθετη στον μηχανισμό αυτό, προβλέπει δε ως συνέπεια την ακυρότητα της εκχώρησης. Οι δύο αυτές παραδοχές αποτελούν αντικείμενο έντονης αμφισβήτησης από τους διαδίκους. Φρονώ ότι δεν είναι σκόπιμο να επαναληφθούν οι επικρίσεις που διατυπώνονται σχετικώς [61]. Εν πάση περιπτώσει, το Δικαστήριο δεν μπορεί να αμφισβητήσει το νομικό και πραγματικό πλαίσιο που έχει προσδιορίσει το αιτούν δικαστήριο. Αντιθέτως, στο αιτούν δικαστήριο εναπόκειται να επανεκτιμήσει το βάσιμο των παραδοχών αυτών. Επίσης, οι εν λόγω παραδοχές μπορούν να υποβληθούν στον έλεγχο των ανώτερων δικαστηρίων.

123. Επιπλέον, δεν αμφισβητείται ότι οι φερόμενοι ως ζημιωθέντες από σύμπραξη μπορούν να επικαλεστούν, ατομικά, τα δικαιώματά τους ενώπιον των γερμανικών δικαστηρίων. Ωστόσο, κατά το αιτούν δικαστήριο, η άσκηση των δικαιωμάτων αποζημίωσης για ζημία προκληθείσα από σύμπραξη είναι πολύπλοκη, τόσο από πραγματική όσο και από οικονομική και νομική άποψη, και, επομένως, συνιστά μακρά, δαπανηρή και αβέβαιη διαδικασία. Η μεγάλη επένδυση που απαιτείται, όσον αφορά τον χρόνο και τα οικονομικά μέσα που πρέπει να διατεθούν, καθώς

[58] Βλ. απόφαση της 20ής Σεπτεμβρίου 2001, Courage και Crehan (C-453/99, EU:C:2001:465, σκέψη 29).

[59] Πρβλ. απόφαση της 3ης Σεπτεμβρίου 2020, Delfly (C-356/19, EU:C:2020:633, σκέψη 33), στην οποία το Δικαστήριο έκρινε ότι οι λεπτομέρειες μετατροπής του ευρώ σε εθνικό νόμισμα εμπίπτουν στη δικονομική αυτονομία των κρατών μελών και πρέπει να είναι σύμφωνες με τις αρχές της ισοδυναμίας και της αποτελεσματικότητας.

[60] Βλ. σημείο 114 των παρουσών προτάσεων.

[61] Βλ. σημεία 68 έως 70 των παρουσών προτάσεων.

και ο κίνδυνος της δίκης, καθιστούν απαγορευτική τη διαδικασία για τις μικρές και μεσαίες επιχειρήσεις, πράγμα που συνηθώς τις οδηγεί στο να παραιτούνται, βάσει μιας μορφής εύλογης αδράνειας, από την άσκηση των δικαιωμάτων τους ενώπιον των δικαστηρίων.

124. Υπό τις συνθήκες αυτές, τίθεται το ζήτημα αν οι δικονομικές προϋποθέσεις για την άσκηση ατομικών αγωγών είναι, οι ίδιες, αντίθετες προς τις αρχές της αποτελεσματικότητας και της αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας. Ειδικότερα, οι προϋποθέσεις που μπορούν να αποτρέψουν την άσκηση του δικαιώματος που διασφαλίζει η έννομη τάξη της Ένωσης ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων δεν συνάδουν με τις αρχές αυτές[62]. Βεβαίως, η απόφαση περί παραπομπής δεν αφορά αγωγές αποζημίωσης που έχουν ασκηθεί ατομικά από ζημιωθέντες λόγω παραβάσεως του δικαίου του ανταγωνισμού. Ωστόσο, το αιτούν δικαστήριο οφείλει να βεβαιωθεί ότι η ατομική αγωγή δεν αποτελεί αποτελεσματικό μέσο έννομης προστασίας των πολιτών προτού κρίνει ότι ο μηχανισμός εκχώρησης απαιτήσεων αποτελεί το μοναδικό κατάλληλο μέσο για την άσκηση του δικαιώματος πλήρους αποζημίωσης.

125. Στο ίδιο πλαίσιο, το αιτούν δικαστήριο φαίνεται να επισημαίνει ότι, λόγω της επίμαχης στην κύρια δίκη απαγόρευσης και λαμβανομένων υπόψη των ισχυουσών προθεσμιών παραγραφής, οι εκχωρούντες, εν πάση περιπτώσει, δεν μπορούν πλέον να επιδιώξουν ατομικά τις αξιώσεις τους[63]. Συναφώς, το Δικαστήριο έχει διευκρινίσει ότι εθνικό μέτρο το οποίο υποχρεώνει τον πολίτη να ασκήσει νέο ένδικο βοήθημα, ενδεχομένως ενώπιον διαφορετικού δικαστηρίου, για τον καθορισμό της προσήκουσας κυρώσεως σε περίπτωση παραβάσεως του δικαίου της Ένωσης, δεν συμβιβάζεται με την αρχή της αποτελεσματικότητας, στο μέτρο που η υποχρέωση αυτή συνεπάγεται οπωσδήποτε για την εν λόγω πολίτη δικονομικές δυσχέρειες, από απόψεως, ιδίως, κόστους, διάρκειας και κανόνων εκπροσωπήσεως[64].

126. Λαμβανομένων υπόψη των ανωτέρω και εφόσον θεωρηθεί ότι οι παραδοχές στις οποίες στηρίζεται το αιτούν δικαστήριο είναι βάσιμες, πρέπει να γίνει δεκτό ότι η επίμαχη στην κύρια δίκη απαγόρευση καθιστά υπερβολικά δυσχερή την άσκηση του δικαιώματος πλήρους αποζημίωσης για ζημία προκληθείσα από σύμπραξη και, επομένως, συνεπάγεται μη αμελητέο κίνδυνο οι δικαιούχοι να μην ασκήσουν τις αξιώσεις τους. Επομένως, η εν λόγω απαγόρευση δεν είναι σύμφωνη με τις αρχές της αποτελεσματικότητας και της αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας.

127. Μένει να κριθεί κατά πόσον η απαγόρευση αυτή μπορεί, εντούτοις, να συμβιβάζεται με την αρχή της αποτελεσματικότητας, λαμβανομένων υπόψη των σκοπών στους οποίους βασίζεται.

3) Η αρχή που αποτελεί τη βάση του δικαιοδοτικού συστήματος

128. Στο πλαίσιο της εξετάσεως των εθνικών μέτρων υπό το πρίσμα της αρχής της αποτελεσματικότητας, πρέπει να λαμβάνονται υπόψη οι αρχές που αποτελούν τη βάση του οικείου εθνικού δικαιοδοτικού συστήματος, όπως η προστασία των δικαιωμάτων άμυνας, η αρχή της ασφάλειας δικαίου και η εύρυθμη διεξαγωγή της διαδικασίας[65]. Ωστόσο, η διαφύλαξη μιας αρχής που αποτελεί τη βάση του δικαιοδοτικού συστήματος ενός κράτους μέλους δεν του επιτρέπει να αγνοεί παντελώς την αρχή της αποτελεσματικότητας. Αντιθέτως, πρέπει να εξετάζεται αν ένα εθνικό μέτρο που προσκρούσει στην αρχή αυτή μπορεί να δικαιολογηθεί από

62 Πρβλ. απόφαση της 13ης Σεπτεμβρίου 2018, Profi Credit Polska (C-176/17, EU:C:2018:711, σκέψη 68).

63 Βλ. σημείο 29 των παρουσών προτάσεων.

64 Βλ. απόφαση της 14ης Σεπτεμβρίου 2016, Martínez Andrés και Castrejana López (C-184/15 και C-197/15, EU:C:2016:680, σκέψη 63).

65 Πρβλ. απόφαση της 27ης Ιουνίου 2013, Agrokonsulting-04 (C-93/12, EU:C:2013:432, σκέψη 48).

τον σκοπό διαφύλαξης μιας τέτοιας θεμελιώδους αρχής του δικαιοδοτικού συστήματος[66]. Επιπλέον, το Δικαστήριο έχει επίσης διευκρινίσει ότι, υπό ορισμένες περιστάσεις, πρέπει να λαμβάνονται υπόψη, κατά την εξέταση αυτή, οι ιδιαιτερότητες των επίμαχων καταστάσεων και συμφερόντων, ώστε να επιτυγχάνεται ισορροπία μεταξύ της απαιτήσεως της αρχής που αποτελεί τη βάση του οικείου δικαιοδοτικού συστήματα και των συνεπειών που συνεπάγεται η τήρηση της αρχής αυτής για την εφαρμογή του δικαίου της Ένωσης[67].

129. Επομένως, οι παραχωρήσεις ως προς την αρχή της αποτελεσματικότητας προς όφελος μιας αρχής που αποτελεί τη βάση του οικείου δικαιοδοτικού συστήματος πρέπει να πληρούν ορισμένες προϋποθέσεις, παρόμοιες με τις προϋποθέσεις που ισχύουν για τους περιορισμούς των θεμελιωδών δικαιωμάτων. Συγκεκριμένα, όπως προανέφερα[68], ο περιορισμός ενός θεμελιώδους δικαιώματος πρέπει να σέβεται το βασικό περιεχόμενο του δικαιώματος αυτού, τηρουμένης δε της αρχής της αναλογικότητας, μπορεί να επιβάλλεται μόνον εφόσον είναι αναγκαίος και ανταποκρίνεται πραγματικά σε σκοπούς γενικού συμφέροντος που αναγνωρίζει η Ένωση ή στην ανάγκη προστασίας των δικαιωμάτων και ελευθεριών των τρίτων.

130. Συνεπώς, στην προκειμένη περίπτωση, πρέπει να εξεταστεί αν η επίμαχη στην κύρια δίκη απαγόρευση μπορεί να δικαιολογηθεί από τον σκοπό προστασίας των ληπτών τέτοιων υπηρεσιών, λαμβανομένων υπόψη των συνεπειών που έχει για την εφαρμογή του δικαίου της Ένωσης και για τους θιγόμενους από παραβάσεις του δικαίου του ανταγωνισμού[69].

131. Η επίμαχη στην κύρια δίκη απαγόρευση φαίνεται ότι βασίζεται σε εκτιμήσεις σχετικές με την προστασία των εν δυνάμει ζημιωθέντων από παράβαση του δικαίου του ανταγωνισμού. Ειδικότερα, αφενός, η απαγόρευση αυτή αποτελεί συνέπεια της μη τήρησης της απαίτησης που αφορά την αναγκαία εξειδίκευση του παρόχου νομικών υπηρεσιών, η οποία έχει θεσπιστεί για την προστασία του λήπτη των υπηρεσιών από τη μη εξειδικευμένη παροχή νομικών υπηρεσιών. Αφετέρου, η εν λόγω απαγόρευση αποσκοπεί στην αποτροπή του κινδύνου σύγκρουσης συμφερόντων που ενδέχεται να θίγει την κατάσταση των ληπτών τέτοιων υπηρεσιών[70].

132. Μολονότι το αιτούν δικαστήριο δεν διατυπώνει σχετική εκτίμηση, δεν μπορεί να αποκλειστεί ότι η προστασία των ληπτών νομικών υπηρεσιών αποτελεί αρχή που αποτελεί τη βάση του επίμαχου εθνικού δικαιοδοτικού συστήματος. Συγκεκριμένα, όπως η υποχρεωτική εκπροσώπηση από πρόσωπο που έχει δικαίωμα παράστασης ενώπιον δικαστηρίου κράτους μέλους[71], η προστασία αυτή φαίνεται ότι αποσκοπεί στο να διασφαλίσει τον σεβασμό του δικαιώματος σε δίκαιη δίκη και σε αποτελεσματική δικαστική προστασία των πολιτών.

133. Από την απόφαση περί παραπομπής προκύπτει ότι η επίμαχη στην κύρια δίκη απαγόρευση επιβάλλεται αυτομάτως σε κάθε περίπτωση χρήσης του μηχανισμού εκχώρησης απαιτήσεων με σκοπό την άσκηση συλλογικής αγωγής είσπραξης στον τομέα του δικαίου του ανταγωνισμού. Μολονότι ορισμένοι εκ των μετεχόντων στη διαδικασία υποστηρίζουν ότι η προσέγγιση αυτή δεν αντιστοιχεί στη σχετική εθνική νομολογία, εντούτοις στο αιτούν δικαστήριο εναπόκειται να εξακριβώσει αν η απαγόρευση αυτή όντως επιβάλλεται αυτομάτως ή αν, αντιθέτως, προκύπτει

66 Πρβλ. απόφαση της 3ης Σεπτεμβρίου 2009, Fallimento Olimpiclub (C-2/08, EU:C:2009:506, σκέψη 28).

67 Πρβλ. απόφαση της 20ής Μαΐου 2021, X (Βυτιοφόρα οχήματα μεταφοράς υγραερίου) (C-120/19, EU:C:2021:398, σκέψη 74 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

68 Βλ. σημείο 115 των παρουσών προτάσεων.

69 Βλ., κατ' αναλογίαν, απόφαση της 4ης Οκτωβρίου 2012 Byankov (C-249/11, EU:C:2012:608, σκέψη 78).

70 Βλ. σημείο 29 των παρουσών προτάσεων.

71 Βλ., όσον αφορά την υποχρεωτική εκπροσώπηση και τους σκοπούς της, προτάσεις του γενικού εισαγγελέα D. Ruiz-Jarabo Colomer στην υπόθεση Lancôme κατά ΓΕΕΑ (C-408/08 P, EU:C:2009:634, σημείο 48).

βάσει ελέγχου σχετικά με την ύπαρξη ενδεχόμενης σύγκρουσης συμφερόντων ή την ανεπάρκεια των προσόντων του εκδοχέα, λαμβανομένων υπόψη του αντικειμένου και των χαρακτηριστικών της οικείας αγωγής. Θα προχωρήσω την ανάλυσή μου λαμβάνοντας υπόψη την περίπτωση ότι η απαγόρευση αυτή επιβάλλεται αυτομάτως. Συγκεκριμένα, η απόφαση περί παραπομπής περιλαμβάνει μόνο γενικές εκτιμήσεις χωρίς να κάνει λόγο για την πιθανότητα υπάρξεως τέτοιας σύγκρουσης ενδιαφερόντων ή ανεπάρκειας των προσόντων του οικείου εκδοχέα. Επίσης, από κανένα στοιχείο δεν προκύπτει ότι ο εκδοχέας μπορεί να προσκομίσει συμπληρωματικά αποδεικτικά στοιχεία και να αμφισβητήσει την ακυρότητα της εκχώρησης.

134. Συνεπώς, η απόφαση περί παραπομπής αφήνει να εννοηθεί ότι η επίμαχη στην κύρια δίκη απαγόρευση ματαιώνει, σε κάθε περίπτωση, τη δυνατότητα των ζημιωθέντων από σύμπραξη να ασκήσουν, μέσω του μηχανισμού εκχώρησης απαιτήσεων, τις αξιώσεις τους που διασφαλίζονται από την έννομη τάξη της Ένωσης.

135. Υπό τις συνθήκες αυτές, λαμβανομένων υπόψη των συνεπειών που συνεπάγεται η απαγόρευση αυτή για την εφαρμογή του δικαίου της Ένωσης και για τους θιγόμενους από παραβάσεις του δικαίου του ανταγωνισμού, καθώς και του καίριου ρόλου που διαδραματίζει η εφαρμογή του δικαίου του ανταγωνισμού με πρωτοβουλία των ιδιωτών στην έννομη τάξη της Ένωσης[72], η επίμαχη στην κύρια δίκη απαγόρευση δεν μπορεί να δικαιολογηθεί από την απαίτηση σεβασμού του δικαιώματος σε δίκαιη δίκη και σε αποτελεσματική δικαστική προστασία των πολιτών.

136. Επομένως, πρέπει να γίνει δεκτό ότι το άρθρο 101 ΣΛΕΕ, το άρθρο 2, σημείο 4, το άρθρο 3, παράγραφος 1, και το άρθρο 4 της οδηγίας 2014/104 καθώς και το άρθρο 47 του Χάρτη έχουν την έννοια ότι αντιτίθενται σε ερμηνεία του εθνικού δικαίου που έχει ως αποτέλεσμα να αποκλείεται αυτομάτως, ελλείψει τελεσίδικης αποφάσεως που διαπιστώνει την ύπαρξη παραβάσεως του δικαίου του ανταγωνισμού, η καταπιστευτική εκχώρηση αξιώσεων αποζημίωσης για ζημίες προκληθείσες από σύμπραξη εκ μέρους των φερόμενων ως ζημιωθέντων προς εξουσιοδοτημένο πάροχο νομικών υπηρεσιών, προκειμένου αυτός να ασκήσει συλλογικά τις εν λόγω αξιώσεις, όταν δεν υφίστανται άλλα μέσα συλλογικής άσκησης αξιώσεων αποζημίωσης, προβλεπόμενα από τον νόμο ή από σύμβαση, που να μπορούν να θεωρηθούν ως ισοδύναμα, με συνέπεια να είναι πρακτικώς αδύνατη ή, τουλάχιστον, υπερβολικά δυσχερής η άσκηση αγωγής για ζημίες μικρού ύψους. Η εν λόγω απαγόρευση δεν μπορεί να δικαιολογηθεί από την απαίτηση σεβασμού του δικαιώματος σε δίκαιη δίκη και σε αποτελεσματική δικαστική προστασία των πολιτών.

Β. Το τρίτο προδικαστικό ερώτημα

137. Με το τρίτο προδικαστικό ερώτημα, το αιτούν δικαστήριο ζητεί, κατ' ουσίαν, να διευκρινιστεί αν το άρθρο 101 ΣΛΕΕ, η οδηγία 2014/104 και το άρθρο 47 του Χάρτη έχουν την έννοια ότι το αιτούν δικαστήριο πρέπει να αφήσει ανεφάρμοστες τις εθνικές διατάξεις που αποτελούν τη βάση της απαγόρευσης του μηχανισμού εκχώρησης απαιτήσεων, η οποία δεν είναι σύμφωνη με τις αρχές της αποτελεσματικότητας και της αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας.

[72] Βλ. σημείο 89 των παρουσών προτάσεων.

1. Επί του παραδεκτού

138. Η Otto Fuchs και το ομόσπονδο κράτος της Βόρειας Ρηνανίας-Βεστφαλίας αμφισβητούν το παραδεκτό του τρίτου προδικαστικού ερωτήματος. Κατ' ουσίαν, οι εν λόγω μετέχοντες στη διαδικασία υποστηρίζουν ότι το ερώτημα αυτό, σε αντίθεση με ό,τι προβλέπει το άρθρο 267 ΣΛΕΕ, δεν αφορά την ερμηνεία του δικαίου της Ένωσης, αλλά την εφαρμογή του δικαίου της Ένωσης σε εθνικό επίπεδο επί συγκεκριμένης περίπτωσης και τα συμπεράσματα που πρέπει να συναγάγει το αιτούν δικαστήριο για την έκδοση της αποφάσεώς του.

139. Η διατύπωση του εν λόγω ερωτήματος δημιουργεί, πράγματι, την εντύπωση ότι αφορά την εφαρμογή του δικαίου της Ένωσης. Ωστόσο, με το ερώτημα αυτό, το αιτούν δικαστήριο ζητεί να διευκρινιστεί αν, λαμβανομένης υπόψη της αρχής της υπεροχής, το άρθρο 101 ΣΛΕΕ, η οδηγία 2014/104 και το άρθρο 47 του Χάρτη επιτρέπουν τη μη εφαρμογή εθνικής διατάξεως η οποία δεν είναι σύμφωνη με το δίκαιο της Ένωσης. Το εν λόγω ερώτημα είναι σημαντικό, λαμβανομένου υπόψη ότι τα δύο πρώτα προδικαστικά ερωτήματα αφορούν, μεταξύ άλλων, την ερμηνεία του παραγώγου δικαίου και ότι η διαφορά της κύριας δίκης αποτελεί ιδιωτική διαφορά. Ακόμη δε σημαντικότερο είναι ότι το εν λόγω ερώτημα αφορά την ερμηνεία του δικαίου της Ένωσης.

2. Επί της ουσίας

140. Σύμφωνα με την απάντηση που προτείνω να δοθεί στο δεύτερο προδικαστικό ερώτημα, λαμβανομένου υπόψη του πραγματικού και νομικού πλαισίου που περιγράφει το αιτούν δικαστήριο, η επίμαχη στην κύρια δίκη απαγόρευση δεν είναι σύμφωνη με τις αρχές της αποτελεσματικότητας και της αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας.

141. Πρέπει να σημειωθεί ότι, ενώ το τρίτο προδικαστικό ερώτημα στηρίζεται στην παραδοχή ότι αποκλείεται η σύμφωνη με το δίκαιο της Ένωσης ερμηνεία των εθνικών διατάξεων, εντούτοις το αιτούν δικαστήριο δεν εξηγεί γιατί δεν είναι εν προκειμένω δυνατή μια διαφορετική ερμηνεία του RDG. Υπενθυμίζεται ότι τα εθνικά δικαστήρια οφείλουν, κατά την εφαρμογή του εθνικού δικαίου, να το ερμηνεύουν, κατά το μέτρο του δυνατού, με γνώμονα το γράμμα και τον σκοπό της επίμαχης διατάξεως του δικαίου της Ένωσης, λαμβάνοντας υπόψη το σύνολο του εσωτερικού δικαίου και εφαρμόζοντας τις αναγνωρισμένες από το δίκαιο αυτό μεθόδους ερμηνείας, προκειμένου να διασφαλίζουν την πλήρη αποτελεσματικότητα της διατάξεως αυτής και να καταλήγουν σε λύση σύμφωνη προς τον σκοπό που αυτή επιδιώκει [73].

142. Εξάλλου, βεβαίως, το δεύτερο προδικαστικό ερώτημα αφορά, μεταξύ άλλων, την ερμηνεία των διατάξεων της οδηγίας 2014/104, η δε διαφορά της κύριας δίκης αποτελεί ιδιωτική διαφορά. Ωστόσο, η εν λόγω οδηγία απλώς επιβεβαιώνει το δικαίωμα πλήρους αποζημίωσης για ζημία προκληθείσα από παράβαση του δικαίου του ανταγωνισμού, το οποίο κατοχυρώνεται στο άρθρο 101 ΣΛΕΕ. Επομένως, η επίμαχη στην κύρια δίκη απαγόρευση αφορά τον τρόπο ασκήσεως δικαιώματος που απορρέει από διάταξη η οποία δεν στερείται άμεσου αποτελέσματος [74].

[73] Βλ., προσφάτως, απόφαση της 11ης Ιουλίου 2024, Plamaro (C-196/23, EU:C:2024:596, σκέψη 42).

[74] Πρβλ. απόφαση της 25ης Ιανουαρίου 2024, Em akaunt BG (C-438/22, EU:C:2024:71, σκέψη 37).

143. Επομένως, εφόσον το αιτούν δικαστήριο κρίνει ότι δεν δύναται να προβεί σε σύμφωνη με τις αρχές της αποτελεσματικότητας και της αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας ερμηνεία των διατάξεων στις οποίες στηρίζεται η επίμαχη στην κύρια δίκη απαγόρευση, οφείλει να μην εφαρμόσει τις εν λόγω εθνικές διατάξεις και να κρίνει ότι οι εκχωρήσεις των απαιτήσεων είναι έγκυρες[75].

144. Επομένως, προτείνω στο τρίτο προδικαστικό ερώτημα να δοθεί η απάντηση ότι το άρθρο 101 ΣΛΕΕ, η οδηγία 2014/104 και το άρθρο 47 του Χάρτη έχουν την έννοια ότι το αιτούν δικαστήριο οφείλει να αφήσει ανεφάρμοστες τις εθνικές διατάξεις που αποτελούν τη βάση της επίμαχης στην κύρια δίκη απαγόρευσης, η οποία δεν είναι σύμφωνη με τις αρχές της αποτελεσματικότητας και της αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας.

V. Πρόταση

145. Λαμβανομένου υπόψη του συνόλου των προεκτεθέντων, προτείνω στο Δικαστήριο να απαντήσει στα προδικαστικά ερωτήματα του Landgericht Dortmund (περιφερειακού δικαστηρίου Dortmund, Γερμανία) ως εξής:

1) Το άρθρο 101 ΣΛΕΕ, το άρθρο 2, σημείο 4, το άρθρο 3, παράγραφος 1, και το άρθρο 4 της οδηγίας 2014/104/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 26ης Νοεμβρίου 2014, σχετικά με ορισμένους κανόνες που διέπουν τις αγωγές αποζημίωσης βάσει του εθνικού δικαίου για παραβάσεις των διατάξεων του δικαίου ανταγωνισμού των κρατών μελών και της Ευρωπαϊκής Ένωσης, καθώς και το άρθρο 47 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης

   έχουν την έννοια ότι:

   αντιτίθενται σε ερμηνεία του εθνικού δικαίου που έχει ως αποτέλεσμα να αποκλείεται αυτομάτως, ελλείψει τελεσίδικης αποφάσεως που διαπιστώνει την ύπαρξη παραβάσεως του δικαίου του ανταγωνισμού, η καταπιστευτική εκχώρηση αξιώσεων αποζημίωσης για ζημίες προκληθείσες από σύμπραξη εκ μέρους των φερόμενων ως ζημιωθέντων προς εξουσιοδοτημένο πάροχο νομικών υπηρεσιών, προκειμένου αυτός να ασκήσει συλλογικά τις εν λόγω αξιώσεις, όταν δεν υφίστανται άλλα μέσα συλλογικής άσκησης αξιώσεων αποζημίωσης, προβλεπόμενα από τον νόμο ή από σύμβαση, που να μπορούν να θεωρηθούν ως ισοδύναμα, με συνέπεια να είναι πρακτικώς αδύνατη ή, τουλάχιστον, υπερβολικά δυσχερής η άσκηση αγωγής για ζημίες μικρού ύψους. Η εν λόγω απαγόρευση δεν μπορεί να δικαιολογηθεί από την απαίτηση σεβασμού του δικαιώματος σε δίκαιη δίκη και σε αποτελεσματική δικαστική προστασία των πολιτών.

2) Το άρθρο 101 ΣΛΕΕ, η οδηγία 2014/104 και το άρθρο 47 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης

   έχουν την έννοια ότι:

   το αιτούν δικαστήριο οφείλει να αφήσει ανεφάρμοστες τις εθνικές διατάξεις που αποτελούν τη βάση της επίμαχης στην κύρια δίκη απαγόρευσης, η οποία δεν είναι σύμφωνη με τις αρχές της αποτελεσματικότητας και της αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας.

[75] Πρβλ. απόφαση της 6ης Οκτωβρίου 2021, Sumal (C-882/19, EU:C:2021:800, σκέψεις 70 έως 72).